

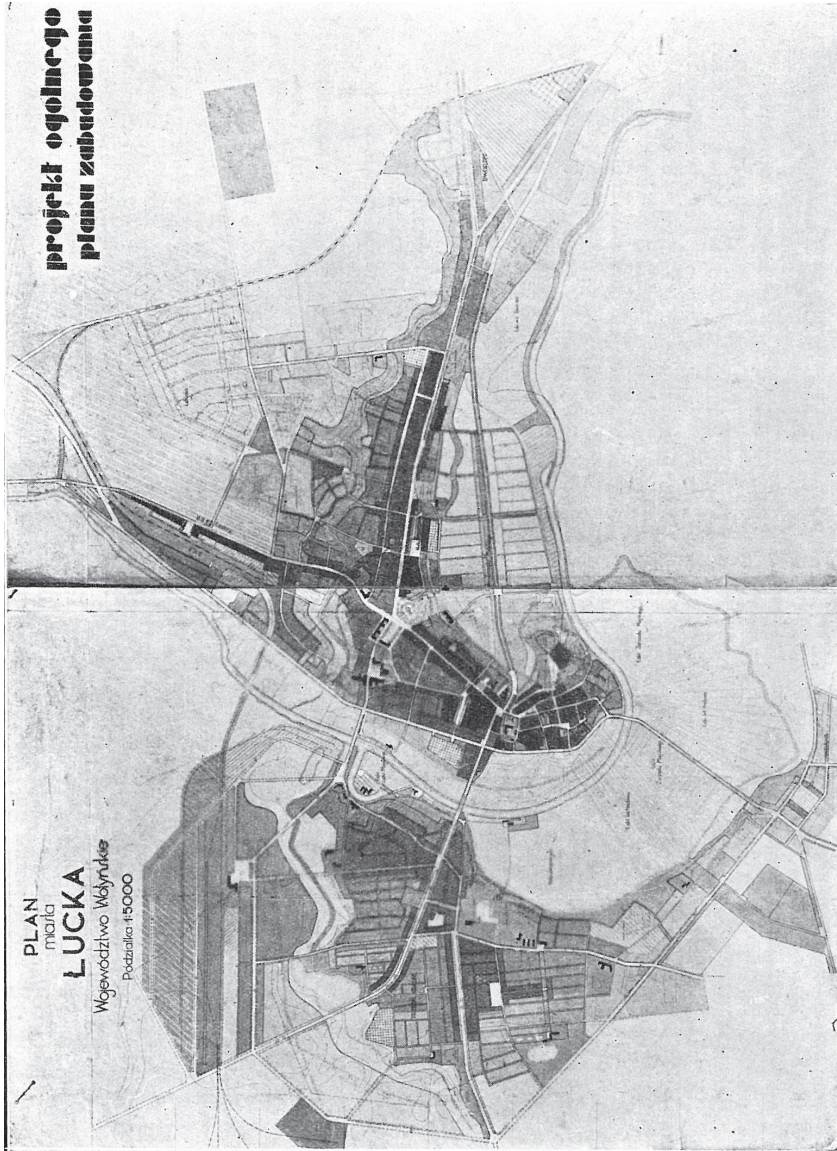
Jakub Lewicki **MODERNIZM**
Uniwersytet Kardynała **NA WOŁYNIU, CZYLI**
Stefana Wyszyńskiego **JAK ZMIENIAŁY SIĘ KRESY***
w Warszawie

*Wołyń pod względem budownictwa przedstawia się nader ubogo. Stan budownictwa pozostawiony po okupantach jest tak bezwartościowy pod względem walorów estetycznych, utylitarnych i kulturalnych, że trudno coś o tym wzmiankować i to nie tylko na polu budownictwa państwowego lecz i prywatnego. Szczególnie to ostatnie odznacza się taką szarżyzną, powszechnością, a pod względem wyrazu architektonicznego taką pstrokacizną bez smaku i wyrazu – napisał na wstępie pierwszego wołyńskiego wydawnictwa architektonicznego architekt Jan Siemiątkowski¹. Podobne zdanie kilka lat później wyraził architekt Tadeusz Krafft charakteryzując architekturę regionu: *Nasze miasta i miasteczka wołyńskie jak i w ogóle na kresach wschodnich z pod b. zaboru rosyjskiego (...) są brzydkie, co stwierdzają zarówno przyjezdni, jak i stali mieszkańcy, w których nie wyczuwa się żadnego przywiązania do swych osiedli*². Określenie to doskonale oddaje charakter Wołynia – regiony zacofanego i pozostającego w tyle za rozwojem Lubelszczyzny, północnej Galicji czy innych sąsiadujących regionów. W latach 1918–1939 Wołyń przeżył okres najpierw stopniowego, następnie coraz szybszego rozwoju. Zmieniał się krajobraz architektoniczny regionu. Przemiany te dokonywały się punktowo zaczynając od największych miast i stopniowo oddziaływały na coraz szersze tereny i grupy społeczne.*

* Niniejszy tekst powstał w ramach projektu *Między Centrum a Prowincją. Opracowanie dzieł Lwowskiej Szkoły Architektonicznej* realizowanego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. W tekście celowo ograniczono przypisy tylko do wybranych publikacji źródłowych z epoki wydawanych na terenie Wołynia.

¹ J. Siemiątkowski, *Budownictwo na Wołyniu*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne” (dalej W.W.T.), R. V, 1929, nr 5, s. 1.

² T. Krafft, *Uwagi na temat budownictwa na Wołyniu*, W.W.T., R. X, 1934, nr 1–2–3, s. 12.

Il. 1. Łuck, ogólny plan zabudowania, proj. Maryla Buckiewiczówna i Władysław Wiczorkiewicz (Warszawa). Jeden z modelowych planów regulacyjnych wykonywanych u schyłku lat 30. Wg W.W.T., R. XIII, 1937, nr 8-9, s. 8.

Chronologia przemian architektury na Wołyniu

Wołyń był regionem rolniczym i zacofanym. Brakowało dróg, a miasta były nieliczne i chaotycznie zabudowane. Zaletą regionu były dobre gleby, ale rolnictwo stało na niezbyt wysokim poziomie. Także większość lasów pozostawała niewykorzystana. Wszystko to miało wpływ na słaby rozwój regionu i jego architektury.

Efektom pierwszej wojny światowej było jeszcze większe zacofanie i podzielenie Wołynia pomiędzy II Rzeczpospolitą i ZSRR, a także bankructwo większości działających na tym terenie firm. Wołyń wkroczył w okres 20-lecia jako region bardzo biedny, zadłużony i zniszczony wojną. Należy pamiętać, że na terenie przyznanego Polsce Wołynia toczyły się ciężkie walki zarówno podczas I wojny światowej, jak i wojny polsko-radzieckiej w 1920 roku. Zniszczeniu uległy prawie wszystkie miasta i zakłady przemysłowe. Ekonomiczne podstawy rozwoju regionu nie tylko zostały podcięte, ale w zasadzie nigdy nie były zbyt mocne. Dlatego też odbudowa, a właściwie poszukiwanie nowych dróg rozwoju trwało do 2 połowy lat 20. Sytuacja ta miała wpływ na zahamowanie inwestycji i na ograniczenie liczby nowo wznoszonych budynków. Inwestycje architektoniczne w latach 20. XX w. nie były liczne i praktycznie nie były omawiane w publikowanej literaturze. Ożywienie regionu nastąpiło dopiero w latach 30 i trwało do 1939 r.

Mówiąc o architekturze na Wołyniu należy określić recepcję form stylowych:

- lata 1900–1914 – różne odmiany historyzmu i rosyjskiej architektury w uproszczonych lokalnych formach łączonych z elementami wczesnego modernizmu i motywami narodowymi, po 1906 częstsze występowanie historyzmu o proveniencji polskiej;
- lata 1914–1925 –zastój budowlany spowodowany wojną, a potem kryzysem i odbudową po zniszczeniach wojennych;
- lata 1926–1930 – pierwsze nowe inwestycje, stosowanie b. prostych form opartych na neoklasycyzmie (budowle użyteczności publicznej, budownictwo wielorodzinne) i stylu dworkowym (wille, budownictwo jednorodzinne);
- lata 1930–1936 – początki stosowania rozwiązań z elementami międzynarodowego modernizmu i funkcjonalizmu;
- lata 1937–1939 – upowszechnienie funkcjonalizmu i różnych odmian modernizmu, co wiązało się z ożywieniem ruchu budowlanego. Stosowanie nowych materiałów inspirujących rozwiązania funkcjonalne.

Il. 2. Równe, ogólny plan zabudowania, proj. Marta i Adam Juraniec-Jurewiczowie oraz Józef Wargala. Jeden z typowych planów regulacyjnych wykonanych u schyłku lat 30. Wg W.W.T., R. XIII, 1937, nr 8-9, s. 10.

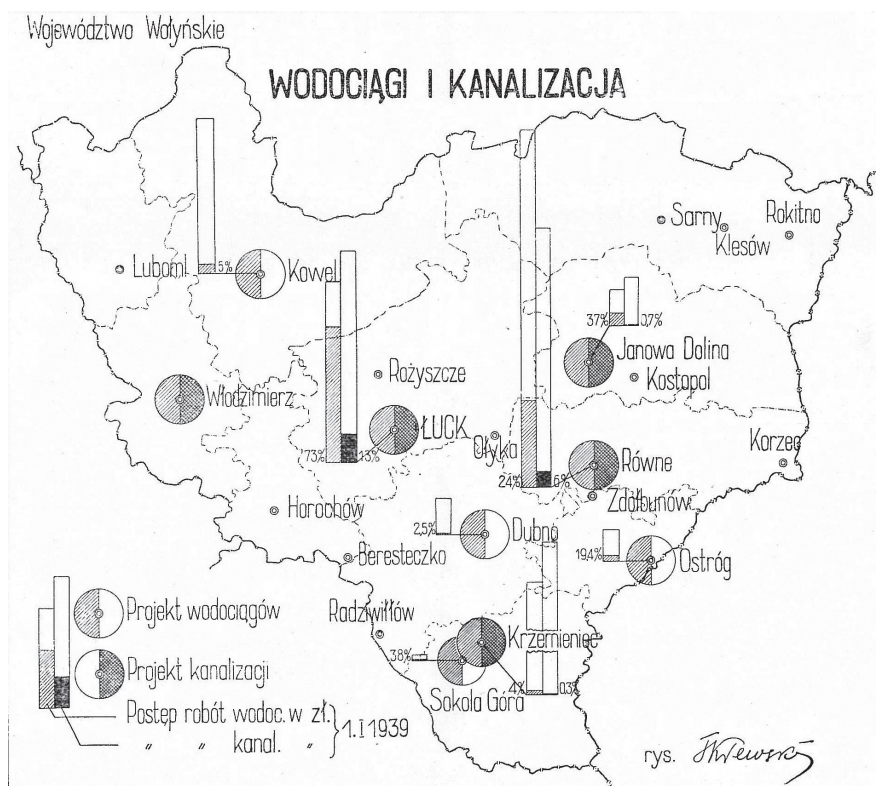
Początek omawianego okresu, to czas powszechnego występowania różnych nurtów historyzmu, szczególnie o proveniencji rosyjskiej. Charakterystyczną cechą miejscowej architektury były liczne budynki o eklektycznej lub bezstylowej formie wznoszone przez właścicieli lub przez przedsiębiorców budowlanych bez udziału architekta. Obniżało to koszty i przyspieszało prace budowlane, ale upowszechniało przeciętne utylitarne budownictwo. Zmiana nastąpiła wraz z planową zabudowa Wołynia w 2 połowie lat 20. Wówczas zaczęto stosować na szerszą skalę motywy neoklasycystyczne i dworkowe, a potem funkcjonalizm. Wówczas nowoczesna bryła i dekoracja stała się synonimem nowoczesności i była chętnie akceptowana przez konserwatywnych właścicieli i użytkowników domów. Charakterystyczne było zastosowanie form modernistycznych w nielicznych konkursach architektonicznych. W latach 20. i 30. w różnych miastach Wołynia osiedlali się młodzi architekci wykształceni we Lwowie i Warszawie, co przyczyniało się do upowszechniania nowinek architektonicznych. Na Wołyń docierały też liczne pisma fachowe. Przykładowo w czytelni Wołyńskiego Stowarzyszenia Techników w roku 1939 roku dostępnych było 25 czasopism, z których większość dotyczyła melioracji, ale i inżynierii i budownictwa³. Kupowano *Cement*, *lwowskie Czasopismo Techniczne*, *Technika budowlanego*, *Życie Techniczne*, *Biuletyn Wodociągowo-Kanalizacyjny*, *Inżynierię i budownictwo*, *Przegląd budowlany*, *Biuletyn Przetargowy*, a z regionalnych *Wołyń* i *Janową Dolinę*. Pierwsze doniesienia o nowych prądach w architekturze docierały na Wołyń już w 2 połowie lat 20.⁴, a od początku lat 30 szeroko informowano o dążeniu do wprowadzenia nowoczesnych materiałów budowlanych i nowatorskich rozwiązań konstrukcyjnych⁵.

Upodobania urzędników i przybywających na te tereny architektów kształtowały gusty w regionie i stosowane tu rozwiązania architektoniczne oraz wpływały na wzorce wznoszonych budynków. Najbardziej popularnym nurtem lat 20. XX w. były projekty, których wystrój nawiązywał do uproszczonego historyzmu i neoklasycyzmu oraz do stylu dworkowego. Taką formę miały budynki mieszkalne oraz budynki publiczne wznoszone do 2 połowy lat 20. Architekturę willową inspirowała architektura dworkowa łączoną z motywami historyzującymi i z elementami wczesnego modernizmu. Na początku lat 30. pojawiły się pierwsze rozwiązania modernistyczne inspirowane

³ *Sprawozdanie Sekcji Redakcyjnej za czas od 1. I. 1938 do 1. I. 1939*, W.W.T., R. XV, 1939, nr 2, s. 9. Por. sprawozdanie za rok wcześniejszy – W.W.T., R. XIV, 1938, nr 4, s. 8.

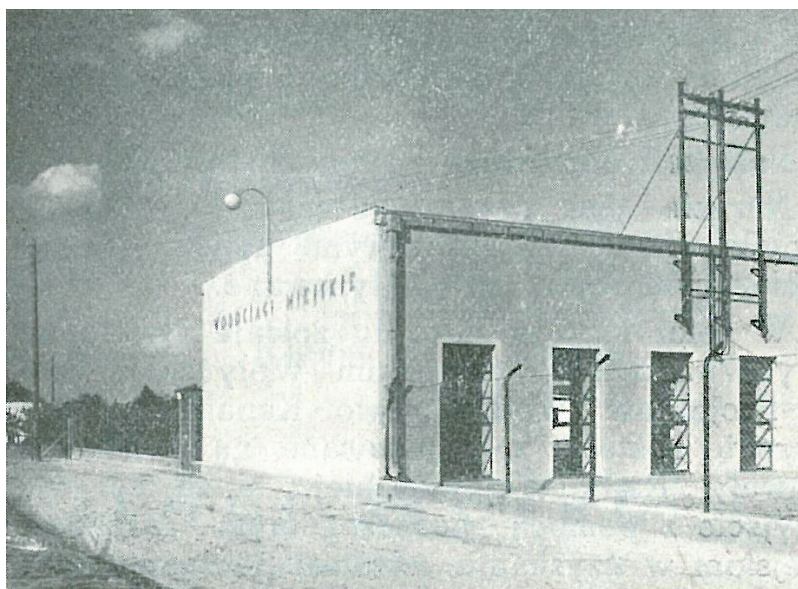
⁴ M. Bojakowski, *Ewolucja form architektonicznych*, W.W.T., R. III, 1927, nr 4, s. 7–9.

⁵ M. Kołmakow, *Nowoczesne kierunki budownictwa*, W.W.T., R. VI, 1930, nr 7, s. 1–4; nr 10, s. 1–2; nr 11, s. 1–3.

Il. 3. Wołyń, mapa inwestycji wodnych i kanalizacyjnych, stan na 1 I 1939 r. Mapa ilustruje dokonania, jak i potrzeby w dziedzinie budowania wodociągów i kanalizacji. Wg W.W.T., R. XV, 1939, nr 6, s. 2.

architekturą międzynarodowego funkcjonalizmu. Najwcześniej projektowano je i wznoszono w dużych miastach – Łucku, Równem, a w mniejszych ośrodkach powstawały nieco później. Początkowo były nieliczne, co wynikało z kryzysu gospodarczego i ograniczenia akcji inwestycyjnej. Ten nurt dominował w 2 połowie lat 30. XX w. Wznoszone modernistyczne budynki były proste i odznaczały się uproszczonymi formami stylowymi ograniczonymi najczęściej do fasady i do klatek schodowych. Na Wołyniu rzadko spotyka się miękkie, zaokrąglone formy architektoniczne łączone z motywami stylu międzynarodowego lub z lokalnymi odmianami funkcjonalizmu. Nowy styl ograniczano do kompozycji wielkich brył, które były prostsze w budowie i bardziej odpowiadały miejscowym gustom. Powstałe u schyłku lat 30. gmachy prawie zawsze wyróżniają się monumentalnymi kompozycjami brył oraz staranną dekoracją elewacji i wnętrza.

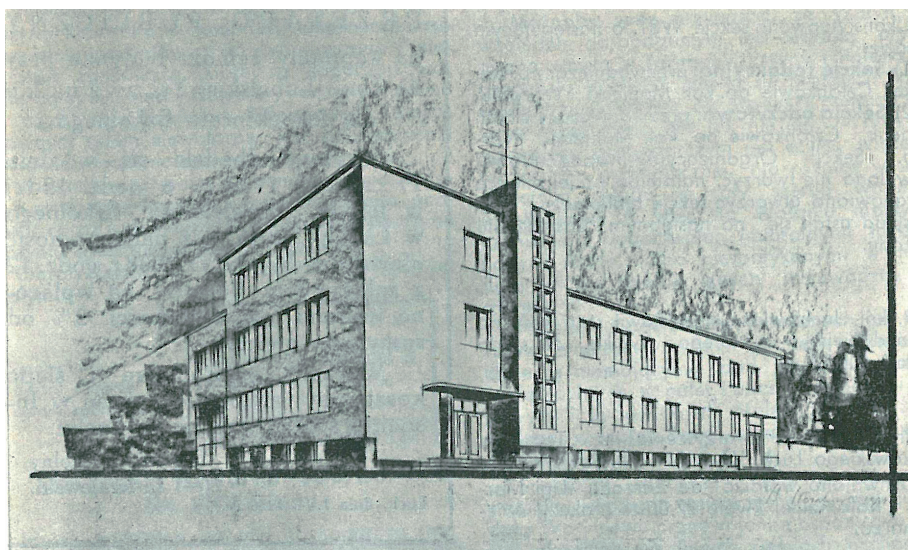
Il. 4. Równe, elektrownia. Budowane gmachy elektrowni i wodociągów zawsze odznaczały się nowoczesnymi formami i były dowodem modernizacji Wołynia. Wg W.W.T., R. XIII, 1937, nr 8–9, s. 11.

Architektura odgrywała bardzo dużą rolę w przebudowie regionu. Była znakiem i dowodem przyjmowania zdobyczy cywilizacyjnych i dostosowywania się do wymogów XX w. Wśród podejmowanych działań można wyróżnić kilka grup: regulację miast oraz budowę licznych wodociągów i elektrowni, która zapoczątkowała modernizację ośrodków miejskich. Jej dowodem było opracowywanie coraz większej liczby planów regulacyjnych, które miały uporządkować lokalną zabudowę.

Początki przebudowy miast

Zaniedbane miasta, brak mieszkań, dróg, nowoczesnej infrastruktury i murowanych solidnych budynków, to wyzwania przed którymi stanęli twórcy architektury u progu lat 20. na Wołyniu. Podobne problemy dotyczyły innych regionów na wschodnich obszarach państwa. Wówczas zdawano sobie sprawę, że nowa architektura ma pełnić bardzo ważną rolę w modernizacji tych terenów⁶, a szczególną rolę przywiązywano do planowej zabudowy miast

⁶ T. Rajtar, *Budownictwo na Kresach*, W.W.T., R. II, 1926, nr 11, s. 4–7.

Il. 5. Zdołbunów, starostwo powiatowe, proj. St. Słowikowski. Budowane gmachy urzędowe odznaczały się zawsze nowoczesnymi formami i były dowodem postępującej modernizacji Wołynia. Wg W.W.T., R. XIV, 1938, nr 6, s. 11.

i budowy w nich nowoczesnych budynków⁷. Dlatego też rozbudowę i modernizację rozpoczęto od budowy mieszkań i nowoczesnej infrastruktury. Akcja budowlana objęła najwięcej miast. W latach 1922–24 najwięcej murowanych budynków powstało w Łucku (46), Równem (27), Kowlu (25). Ostrogu (28), Zdołbunowie (21) i Rożyszczach (58). W tych samych miastach rozpoczęto najwięcej nowych inwestycji (m. in. w Równem 114, Rożyszczach 52)⁸. Duże nadzieje w odbudowie miast pokładano w nowej ustawie budowlanej uchwalonej w 1928, która miała umożliwić nowe inwestycje i spowodować polepszenie stanu wielu dawnych budynków⁹.

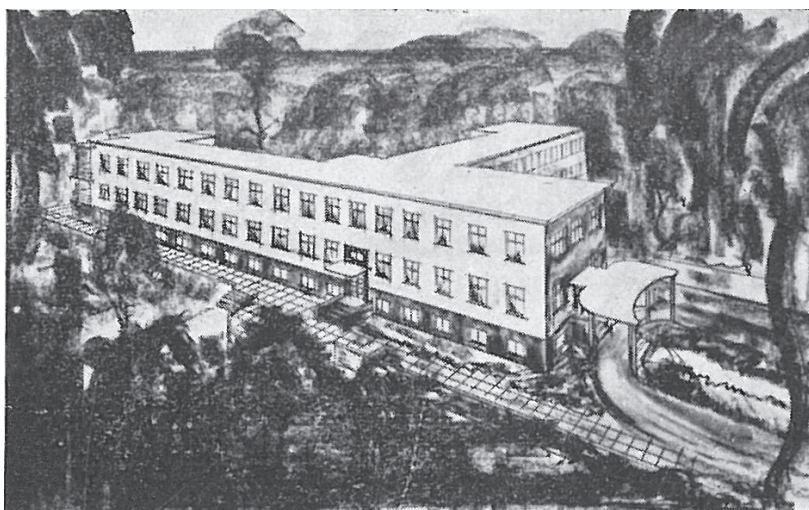
Regulacja miast i początki planowania regionalnego

Stopniowo coraz większą rolę ogrywała regulacja miast. Już w połowie lat 20. jej planowe prowadzenie przewidywała *Dyrekcja Robót Publicznych*

⁷ Idem, *Zabudowa miasteczka*, W.W.T., R. III, 1927, nr 3, s. 4–5.

⁸ P. Baranowski, *Budownictwo miejskie w Województwie Wołyńskim w okresie 1923–24*, W.W.T., R. I, 1925, nr 1, s. 7–8.

⁹ S. Sikorski, *O zastosowaniu nowej ustawy budowlanej w miasteczkach i miastach Wołynia*, W.W.T., R. V, 1929, nr 4, s. 1–3.

Il. 6. Sarny, szpital powiatowy, proj. H. Białobrzeski i St. Słowikowski. Także budowane gmachy szpitalne odznaczały się nowoczesnymi formami i były dowodem postępującej modernizacji Wołynia. Wg W.W.T., R. XIV, 1938, nr 6, s. 11.

w Łucku¹⁰. Opracowano szczegółowe jej reguły, aby przystąpić do zamawiania projektów regulacji. Obok wspomnianego oficjalnego dokumentu podkreślano, że zagadnienie to nie jest podejmowane przez samorzady miast, które nie tylko nie interesują się problematyką regulacji, ale pozwalają na liczne nieprzemyślane i chaotyczne inwestycje, które znacząco utrudnią przyszłą regulację¹¹. Obok Łucka, gdzie najwcześniej rozpoczęto przygotowania do regulacji, innym niewielkim miastem były Horochów¹², w którym już na początku 1928 r. rozpoczęto prace związane z regulacją i szeregiem nowych inwestycji. Kolejne prace regulacyjne wykonano w tym samym roku w Bereznie, Kostopolu, Łucku, a potem w Radziwiłłowie, Kowlu i Lubomlu¹³. Za podstawę rozwoju miast uważano wykonanie planów regulacyjnych, intensyfikację mieszkalnictwa i budowę nowych gmachów publicznych, a także rozwój turystyki, przemysłu i handlu¹⁴. Regulacją miast miało się zajmować utworzone w 1935 r. przy Wydziale Wojewódzkim *Biuro pomiarów i planów zabudowy miast*. Jego

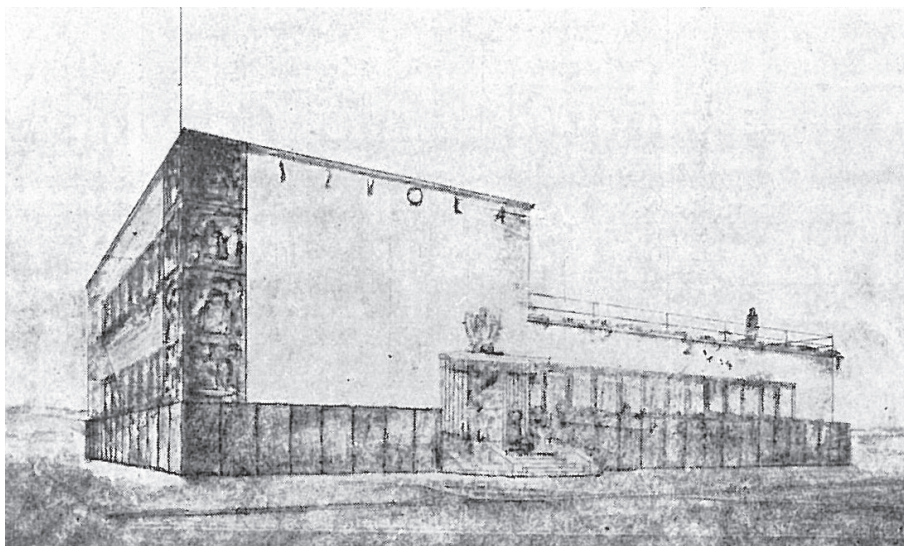
¹⁰ *Regulacja miast*, W.W.T., R. III, 1927, nr 7, s. 7–9.

¹¹ *Nieco o regulacji miast*, W.W.T., R. III, 1927, nr 9, s. 8.

¹² *Inwestycje miejskie w Horochowie*, W.W.T., R. IV, 1928, nr 4, s. 5.

¹³ *Ankieta w sprawie budowy domów w 16 miastach województwa Wołyńskiego*, W.W.T., R. IV, 1928, nr 8, s. 2–4; W. Bielicki, *Wyniki ankiety w sprawie głodu mieszkaniowego i sposobów akcji zapobiegawczej*, W.W.T., R. IV, 1928, nr 8, s. 4–6.

¹⁴ J. Bońkowicz-Sittauer, *Zagadnienia rozwoju miast kresowych*, W.W.T., R. IV, 1930, nr 6, s. 1–5.

Il. 7. Kostuchnówka, szkoła powszechna, projekt. Gmachy szkolne otrzymywały zawsze funkcjonalistyczne formy łączone z efektowną bryłą i wysmakowanym detalem i były dowodem unowocześniania Wołynia. Wg W.W.T., R. XIII, 1937, nr 8–9, s. 5.

kierownikiem został zdolny architekt – urbanista Brunon Hein z Łodzi, laureat wielu konkursów urbanistycznych¹⁵. W 1935 r. Pińsk rozpoczął prace regulacyjne, a autorem planu był architekt Władysław Michalski¹⁶. Plan regulacyjny miał zapoczątkować uporządkowanie zabudowy Pińska, budowę kanalizacji i wodociągów. Jeden z pierwszych wzorcowo opracowanych planów dotyczył miasta Równego¹⁷. Założenia planu zostały szczegółowo opisane w miejscowej prasie. W opracowaniu wzorcowych planów regulacyjnych miał pomóc przedruk pracy Leonarda Tomaszewskiego na temat pomiarów i planów zabudowania miast¹⁸. Opublikowano także wytyczne dotyczące racjonalnej zabudowy wsi¹⁹. Informowano o technicznych aspektach regulacji²⁰, poszerzaniu dróg, jak i roli mierniczego podczas prac²¹. Zwracano też uwagę na odpowiedni kształt

¹⁵ *Inwestycje na Wołyniu*, W.W.T., R. VI, 1935, nr 1–2–3, s. 8–9.

¹⁶ *Plan zabudowy, wodociągi i kanalizacja w Pińsku*, W.W.T., R. XI, 1935, nr 12, s. 11.

¹⁷ A. Jurewicz, *Plan zabudowania miasta Równego*, W.W.T., R. XII, 1936, nr 4, s. 1–4; nr 9, s. 1–9.

¹⁸ Leonard Tomaszewski, *Pomiary i plany zabudowania miast*, W.W.T., R. XII, 1936, nr 6, s. 1–5; nr 7–8, s. 2–8.

¹⁹ Franciszek Piaścik, *Wytyczne racjonalnej zabudowy wsi*, W.W.T., R. XII, 1936, nr 10, s. 2–4.

²⁰ S. Hausbrandt, *W sprawie poszerzania dróg przy scalaniu gruntów*, „Biuletyn Wołyńskiego Oddziału Stowarzyszenia Mierniczych Przysięgłych R. P.”, R. I, 1937, nr 1, s. 1–2.

²¹ J. Pietlicki, *Rola mierniczego w realizowaniu planów zabudowy*, „Biuletyn Wołyńskiego Oddziału Stowarzyszenia Mierniczych Przysięgłych R. P.”, R. I, 1937, nr 1, s. 2–3.

Il. 8. Janowa Dolina, osiedle domów robotniczych, widok ogólny. Najlepiej urządzone osiedle domów robotniczych i najnowocześniejszy zakład przemysłowy na Wołyniu. Wg W.W.T., R. XIII, 1937, nr 6, s. 9.

nowo projektowanych ulic i ich odpowiednią szerokość, co było zgodne z wydawanymi przepisami i rozporządzeniami²². Teksty te dowodzą wzrastającego zainteresowania problematyką regulacji miast, która dopiero u schyłku lat 30. wkraczała w fazę realizacji. Opisywano prace pomiarowe związane z klasyfikacją gruntów²³, co niewątpliwie wpływało także na intensyfikację innych działań regulacyjnych. Mimo wielu publikacji tematyka pomiarów i planów zabudowania i parcelacji była wciąż dość słabo znana, o czym świadczą referaty i publikacje wyjaśniające podstawowe zagadnienia na ten temat prezentowane jeszcze w 1939 r. architektom powiatowym i miejskim i pracownikom starostw Województwa Wołyńskiego²⁴.

Obok tematyki regulacyjnej, ważnym zagadnieniem było planowanie regionalne. Tematyka ta stawała się coraz bardziej istotna i od lat 30. przywiązywano coraz większą rolę do tego zagadnienia. W poszczególnych rejonach

²² S. Hein, *O szerokości ulic miejskich*, W.W.T., R. VI, 1935, nr 10, s. 4–5.

²³ E. Biedrzycki, *Prace pomiarowe związane z klasyfikacją gruntów dla podatku gruntowego prowadzone na terenie woj. wołyńskiego*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 11, s. 12–14.

²⁴ A. Jurewicz-Juraniec, *Zagadnienia pomiarów, planów zabudowania i parcelacji w rozbudowie osiedli*, W.W.T., R. XV, 1939, nr 5, s. 4–6.

kraju rozpoczęto wykonywanie tzw. planów regionalnych, które miały zdefiniować formy regionalnej architektury. W 1937 r. została powołana *Komisja Regionalnego Planu Zabudowy Wołynia*, a rok później z pojęciem planowania regionalnego zapoznawano szersze grupy techników²⁵. *Komisja Regionalnego Planu Zabudowy Wołynia* pierwsze posiedzenie odbyła w maju 1938 roku²⁶, podczas którego określono jej zakres działania. Podczas posiedzenia podsumowano też wszystkie dotychczasowe działania w dziedzinie regulacji i budowy wodociągów. Zgromadzone i opracowane materiały dotyczące regulacji i modernizacji miast oraz budowy wodociągów były najszerszym dotychczasowym opracowaniem tego typu. Praca *Komisji* stopniowo ulegała modyfikacji, od podsumowania dotychczasowych działań w dziedzinie pomiarów i budowy wodociągów, do opracowania planów i zamierzeń dotyczących planowania regionalnego. Kluczowym zagadnieniem był szybki wzrost ludności, której rosnące potrzeby musiały zostać zaspokojone²⁷. Także miejscowi technicy zwracali uwagę na rolę planowania regionalnego²⁸. Ale najważniejszym zadaniem było rozpoczęcie licznych inwestycji miejskich, które nie mogły powstać bez planów regulacyjnych i planowania regionalnego.

Wodociągi i kanalizacja

Modernizacja Wołynia nie mogła się dokonać bez nowych inwestycji – wodociągów i kanalizacji, co było warunkiem dostosowania zacofanego regionu do zdobyczy cywilizacyjnych. Szczególnie ważną inwestycją były wodociągi – ich budowę planowano rozpocząć od Łucka (projekt z 1925 r.) i innych większych miast – Krzemieńca, Ostroga. Planowa budowę wodociągów miało się zajmować utworzone przy Wydziale Wojewódzkim w 1935 r. *Biu-ro projektów wodociągów i kanalizacji*²⁹. Plan był bardzo szeroko zakrojony i dowodził cywilizacyjnego zacofania Wołynia i potrzeby dużych inwestycji w tej dziedzinie³⁰. Opracowano szczegółowy plan budowy wodociągów w największych miastach Łucku, Równem, Kowlu, Dubnie, Krzemieńcu,

²⁵ Stefan Witkowski, *Pojęcie planowania regionalnego*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 4, s. 1–2.

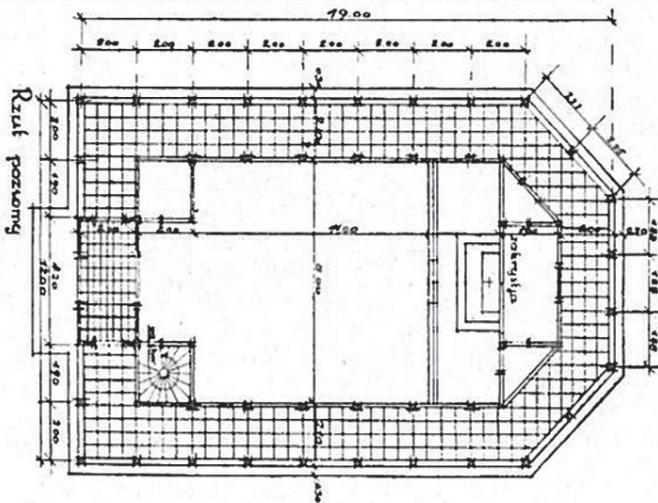
²⁶ *Z komisji Regionalnego Planu Zabudowania Wołynia*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 6, s. 7–10.

²⁷ S. Witkowski, *Niektóre zagadnienia ludnościowe w planowaniu regionalnym i miejskim*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 9, s. 15–16.

²⁸ Idem, *Planowanie regionalne*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 12, s. 4–6.

²⁹ *Inwestycje na Wołyniu*, W.W.T., R. XI, 1935, nr 1–2–3, s. 8–9.

³⁰ Wodociągowiec, *W przededniu inwestycji wodociągowych na Wołyniu*, W.W.T., R. XI, 1935, nr 4–5–6, s. 1–3.

Il. 9. Smydze, powiat Krzemieniecki, kaplica, proj. Romuald Gürtler. Przykład poszukiwania form regionalnych w architekturze sakralnej na Wołyniu. Wg W.W.T., R. X, 1934, nr 1-2-3, s. 10.

Włodzimierzu Wołyńskim, Zdołbunowie³¹. Szczególnie wiele dyskusji wzbudzała wodociągi i kanalizacja Łucka³², jak i rozbudowa wodociągu w Równem³³. Opracowano też szczegółowy plan inwestycyjny budowy wodociągów, kanalizacji i elektryfikacji na Wołyniu na najbliższe lata (do 1941 r.)³⁴, który miał doprowadzić do znaczącego unowocześnienia regionu. Z dumą informowano też o budowie wodociągów w mniejszych miastach, np. w Kowlu³⁵. Nowe inwestycje koordynowało powołane *Biuro Projektów Wodociągowo-Kanalizacyjnych w Łucku*³⁶, a jego kierownikiem został lwowski inżynier Józef Mostowski³⁷. Osiągnięcia w dziedzinie budowy wodociągów kompleksowo podsumowano w 1937 r. przy okazji *I Polskiego Kongresu Inżynierów* zwracając uwagę na potrzeby w tej dziedzinie³⁸. Z zakładaniem wodociągów wiązała się budowa stacji pomp i filtrów. Wznoszone budynki wodociągów i stacji filtrów odznaczały się funkcjonalistycznymi formami architektury, a ich zdjęcia publikowano w ówczesnej prasie³⁹, co miało świadczyć o modernizacji Wołynia. W 1937 r. na terenie Wołynia 4 miasta z 33 posiadały wodociągi (Równe, Łuck, Janowa Dolina, Ostróg)⁴⁰, co lokowało Wołyń na tle pozostałych polskich województw jako region średnio rozwinięty pod tym względem. Rok później 4 kolejne miasta miały zatwierdzone projekty wodociągów i je budowały (Kowel, Dubno, Włodzimierz, Krzemieniec), ale 9 innych miast nie było zainteresowanych wykonaniem projektu i budową wodociągów (Horochów, Kostopol, Luboml, Sarny, Zdołbunów, Rożyszczce, Rokitno, Beresteczko, Radziwiłów)⁴¹. Wobec takiego stanowiska władz, budowa wodociągów i modernizacja miast została zainicjowana przez władze

³¹ *Wodociągi i kanalizacja w miastach wołyńskich*, W.W.T., R. XI, 1935, nr 7, s. 4–6; nr 8, s. 4–7; nr 9, s. 1–4.

³² S. Giegel, *Kanalizacja miasta Łucka*, W.W.T., R. XI, 1935, nr 8, s. 7–8; *Pogadanka o wodociągu m. Łucka*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 2, s. 9–10.

³³ *Budowa wodociągu w Równem*, W.W.T., R. XI, 1935, nr 9, s. 8; *Przetarg na stację pomp dla wodociągu miejskiego w Równem*, W.W.T., R. XII, 1936, nr 10, s. 10–11; *Roboty drogowe, wodociągowe i kanalizacyjne w m. Równem*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 5, s. 8.

³⁴ *4-ro letni plan inwestycyjny*, W.W.T., R. XII, 1936, nr 10, s. 1–2.

³⁵ *Studia wodociągowe dla m. Kowla*, W.W.T., R. XII, 1936, nr 11–12, s. 11; *Prace inwestycyjne m. Kowla w r. 1936/37*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 1, s. 11.

³⁶ J. Mostowski, *U progu trzeciego roku działalności Biura Projektów Wodociągowo-Kanalizacyjnych w Łucku*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 5, s. 3–4; nr 7, s. 2–4.

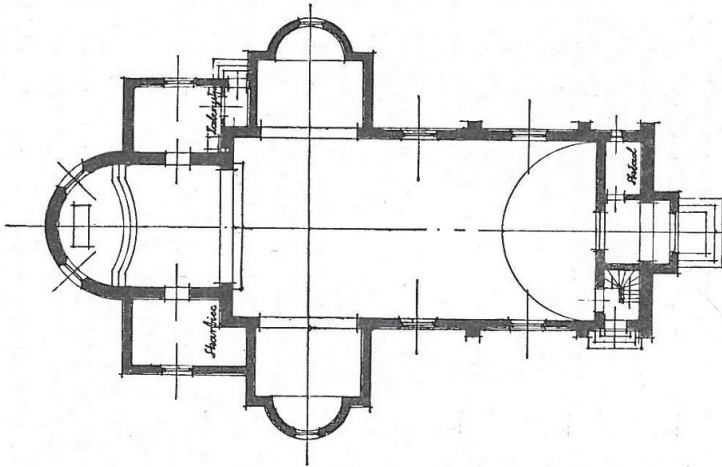
³⁷ *Inwestycje na Wołyniu*, W.W.T., R. VI, 1935, nr 1–2–3, s. 9.

³⁸ J. Mostowski, *Wodociągi i kanalizacja w miastach Wołynia*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 8–9, s. 11–13.

³⁹ Przykładowo: budynek wodociągów w Łucku: W.W.T., R. XIII, 1937, nr 8–9, s. 11–12.

⁴⁰ W. Rabczewski, *Wodociągi i kanalizacje miast polskich*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 4, s. 5–10.

⁴¹ B. Maniecki, *Woda i wodociągi miast Wołynia*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 10–11, s. 1–14; *Aktualia techniczne Wołynia*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 10–11, s. 16–20.

Il. 10. Kivercze, powiat łucki kościół, proj. Franciszek Kokosz. Przykład poszukiwania form regionalnych w architekturze sakralnej łączonych z solidnością i trwałością wykonania. Wg W.W.T., R. X, 1934, nr 1-2-3, s. 10.

państwow⁴². Potrzeby budowy wodociągów na Wołyniu opracowywało *Biuro Studiów Budowy Wodociągów i Kanalizacji przy Związku Miast w Warszawie*, a projekty wykonywało wołyńskie *Biuro Projektów Wodociągowo-Kanalizacyjnych przy Urzędzie Wojewódzkim*⁴³. W połowie 1939 r. na 18 miast, tylko 7 miast i 2 osiedla miały wodociągi, a 5 miast i 1 osiedle wykonało plany kanalizacji. Planowo rozbudowywano wodociągi w 4 miastach i 1 osiedlu, a kanalizację w 2 miastach. Jak stwierdzono liczba i gęstość wodociągów była dwukrotnie rzadsza niż średnia dla pozostałych terenów Polski⁴⁴. Ale początek prac został wykonany i można je było w przyszłości kontynuować.

Elektryfikacja

Równie ważnym rodzajem niezbędnych inwestycji miejskich była konieczność budowy elektrowni. Dostarczanie energii stało się warunkiem dalszego rozwoju miast i coraz ważniejszym czynnikiem rozwoju cywilizacyjnego. Poszczególne miasta zaciągały na budowę elektrowni kredyty i budowały potrzebne budowle. Architektura elektrowni była coraz bardziej wyróżniająca się, a w latach 30. z dumą publikowano fotografie nowoczesnych budynków. Temat elektryfikacji i budowy nowych elektrowni stał się wiodący w latach 30. Wówczas planowano budowę licznych elektrowni na Wołyniu⁴⁵, a także opisywano szczegółowe zamierzenia dotyczące niektórych miast (np. Dubna)⁴⁶. Problemem elektryfikacji zajmowały się szczegółowo odbywające się tu zjazdy elektryków wołyńskich, w tym II zjazd w 1936 r.⁴⁷ Opracowano kompleksowe projekty elektryfikacji, które miały stanowić podstawę do rozwoju przemysłu⁴⁸. Rozwój przemysłu na Wołyniu był warunkowany postępami w elektryfikacji

⁴² Por. *Region Wołyński przed przyszłością. Wykaz miast, w których powinny być w najbliższych latach rozpoczęte prace pomiarowe, regulacyjne (plany zabudowy) oraz prace związane z zaopatrzeniem ludności w wodę i usuwanie nieczystości*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 10–11, s. 18; *Aktualia techniczne Wołynia*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 10–11, s. 16–20.

⁴³ B. Maniecki, *Wodociągi i kanalizacja miast Wołynia*, W.W.T., R. XV, 1939, nr 6, s. 2–12; nr 7, s. 2–22.

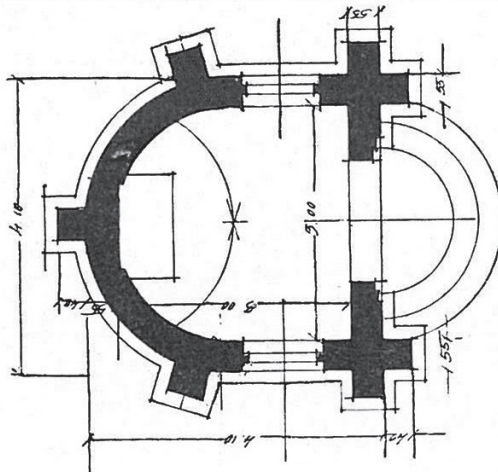
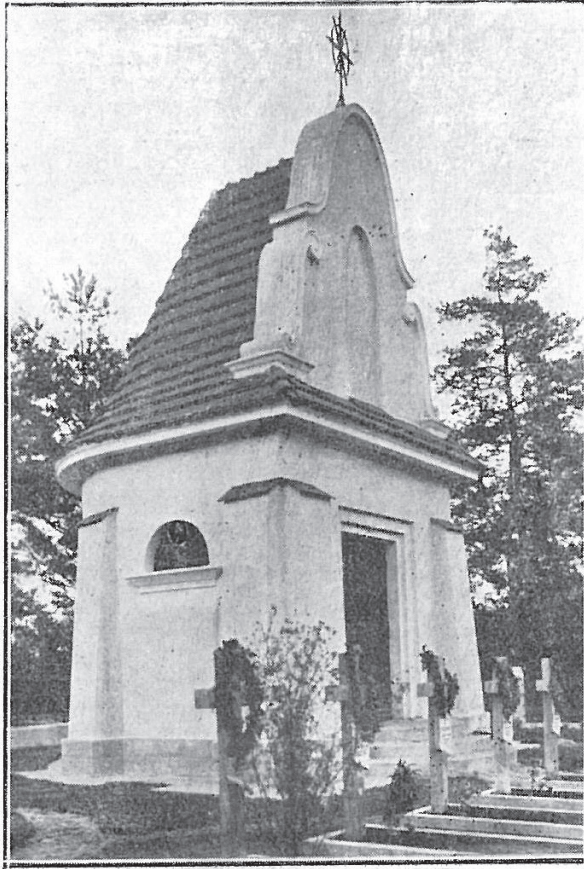
⁴⁴ Ibidem, s. 21–22.

⁴⁵ J. Wasilewski, *Elektryfikacja Wołynia*, W.W.T., R. XI, 1935, nr 10, s. 1–3; nr 11, s. 1–3; nr 12, s. 1–4.

⁴⁶ S. Luberadzi, *Obliczenie gospodarcze elektryfikacji m. Dubna*, W.W.T., R. XII, 1936, nr 6, s. 7–8; nr 7–8, s. 8–10.

⁴⁷ *Wstępne obliczenia techniczne i gospodarcze projektu Związku Elektrowni Wołyńskich*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 6, s. 3–8.

⁴⁸ S. Boryssowicz, *Zagadnienie przemysłu na Wołyniu*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 1, s. 2–7; W. Gordzałkowski, *Drogi wodne i koleje żelazne w programie inwestycyjnym Wołynia*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 2, s. 1–4.

Il. 11. Koszyczycze koło Kołek, pow. Łucki, kaplica na cmentarzu legionowym, proj. Władysław Stachoń. Przykład stosowania form swojskich i regionalnych w architekturze sakralnej na Wołyniu. Wg W.W.T., R. X, 1934, nr 1-2-3, s. 11.

i wielokrotnie zwracano uwagę na konieczność rozwoju obu tych dziedzin⁴⁹. Bilans elektryfikacji podsumowano w 1937 r. zwracając uwagę na potrzeby w tej dziedzinie⁵⁰. Wznoszone budynki elektrowni były bardzo nowoczesne i odznaczały się funkcjonalistycznymi formami architektury. Ich zdjęcia publikowano w ówczesnej prasie⁵¹, co miało dowodzić szybkiej modernizacji Wołynia. Donoszono też o budowie i rozbudowie kolejnych elektrowni⁵². Jednak u schyłku lat 30 zauważano wciąż zbyt małe tempo elektryfikacji Wołynia⁵³, co uniemożliwiała szybszy rozwój gospodarczy regionu.

Budowa dróg

W latach 20. coraz pilniejsza stała się sprawa budowy dróg bitych, która w latach 30. wysunęła się na czoło podejmowanych inwestycji⁵⁴. Jednak zakres podejmowanych w latach 30. inwestycji był mniejszy niż zakładano, co spowodowało konieczność opracowania programu zintensyfikowania działań w tej dziedzinie⁵⁵. Budowę nowych dróg łączono z kursami kształcącymi rzemieślników⁵⁶. Bilans budowy dróg kompleksowo podsumowano w 1937 r. przy okazji *I Polskiego Kongresu Inżynierów* zwracając uwagę na potrzeby w tej dziedzinie⁵⁷. Budowie dróg poświęcano dużo miejsca w kolejnych numerach *Wołyńskich Wiadomości Technicznych*, najważniejszego czasopisma wołyńskich techników. Dowodzi to coraz większej wagi, jaką przywiązywanej do tego zagadnienia. W kolejnych artykułach relacjonowano postępy w budowie dróg, jak i zamierzenia dotyczące dalszych inwestycji⁵⁸. Budowa dróg, elektryfikacja i budowa nowych zakładów przemysłowych była warunkiem rozwoju Wołynia⁵⁹. Mimo powszechnej aprobaty programu budowy dróg, podkreślano wciąż

⁴⁹ S. Boryssowicz, *Zagadnienie przemysłu...*, s. 2–7; W. Gordzałkowski, *Drogi wodne...*, s. 1–4.

⁵⁰ J. Wasilewski, *Elektryfikacja Wołynia*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 8–9, s. 29–30.

⁵¹ Przykładowo: elektrownia w Równem: W.W.T., R. XIII, 1937, nr 8–9, s. 4.

⁵² Przykładowo: *Rozbudowa elektrowni miejskiej we Włodzimierzu*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 12, s. 9–10; I. Łysy, *Rozbudowa elektrowni miejskiej w Krzemieńcu*, W.W.T., R. XIV, 1939, nr 1, s. 12–14.

⁵³ J. Wasilewski, *O konieczności przyspieszenia racjonalnej elektryfikacji na Wołyniu*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 12, s. 1–2.

⁵⁴ S. Maliszewski, *Wytyczne planu rozbudowy dróg bitych na Wołyniu*, W.W.T., R. IV, 1928, nr 5, s. 1–4; nr 6, s. 1–5; nr 9, s. 7–8.

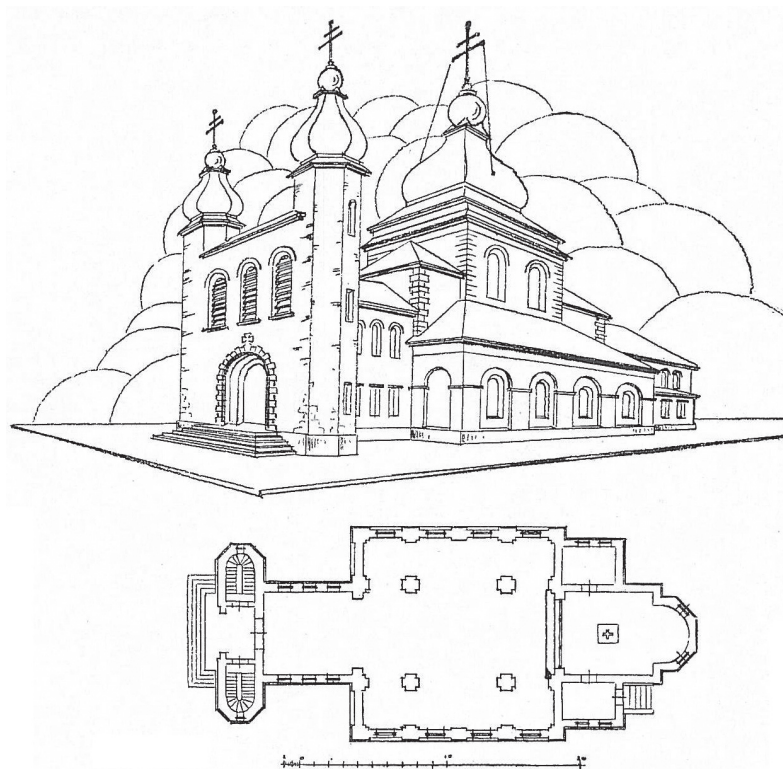
⁵⁵ W. Gordzałkowski, *Stan obecny i program inwestycji drogowych na Wołyniu*, W.W.T., R. XII, 1936, nr 11–12, s. 1–8; B. Maniecki, *Drogowe inwestycje Wołynia*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 7, s. 4–7.

⁵⁶ B. Maniecki, *Potrzeby budownictwa drogowego*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 6, s. 8–11.

⁵⁷ Idem, *Drogi Wołynia*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 8–9, s. 13–17.

⁵⁸ K. Lecewicz, S. Jackiewicz, *Postępy gospodarki drogowej na Wołyniu*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 1, s. 1–5; *Budowa dróg na Wołyniu*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 1, s. 9–10; nr 3, s. 10–11.

⁵⁹ S. Boryssowicz, *Teraźniejszość i przyszłość gospodarcza Wołynia*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 6, s. 1–7; nr 7, s. 1–6.

Il. 12. Tadeusz Krafft, projekt cerkwi w powiecie krzemienieckim. Przykład zastosowania form inspirowanych barokiem w architekturze sakralnej na Wołyniu. Wg W.W.T., R. X, 1934, nr 1–2–3, s. 12.

zbyt małe tempo kolejnych inwestycji drogowych na Wołyniu⁶⁰, co hamowało rozwój gospodarczy regionu. Zbadano także dotychczasowe drogi u uznano, że większość z nich wymaga dodatkowego utwardzenia i remontów⁶¹.

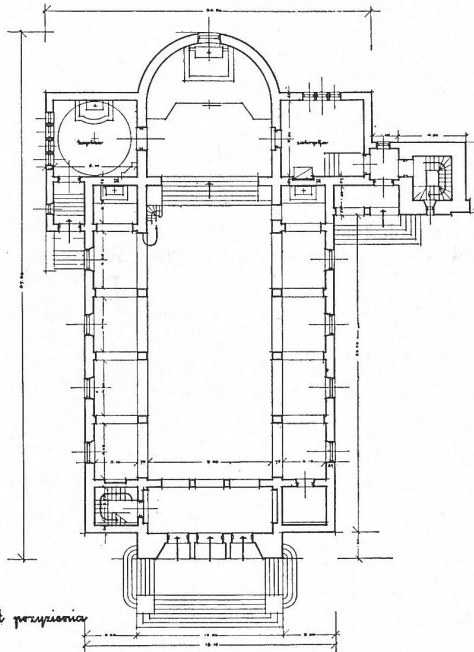
Budynki monumentalne

Innym ważnym dowodem dokonujących się zmian była budowa monumentalnych gmachów. Były to siedziby szkół, urzędów, a także szpitali czy znaczących budynków o funkcji publicznej. Ważną częścią były też budynki

⁶⁰ H. Ziembicki, *Wrażenia z VI Polskiego Kongresu Drogowego w Warszawie*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 7, s. 6–8. Por. B. M. [Bolesław Maniecki], *Roboty drogowe*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 9, s. 11.

⁶¹ *Wyniki pomiarów ruchu i grubości nawierzchni dróg państwowych na terenie województwa Wołyńskiego, przeprowadzone w roku 1938 – uwagi i wnioski*, W.W.T., R. XV, 1939, nr 5, s. 7–9.

Widok perspektywiczny

Il. 13. Sarny, kościół parafialny, projekt Władysław Stachoń. Funkcjonalistyczne formy kościoła były dowodem nowoczesności i trwałości nowej architektury sakralnej na Wołyniu. Wg W.W.T., R. X, 1934, nr 1-2-3, s. 9.

mieszkalne i sakralne. Także organizowane od 1930 r. *Targi Wołyńskie* odznaczały się efektowną architekturą.

W pierwszych latach powojennych wznoszono szereg gmachów urzędowych głównie w stolicy województwa w Łucku (przykładowo budynek Kuratorium Okręgu Szkolnego w Łucku, Izby Skarbowej w Łucku zbudowane w 1925 roku, Urząd Pocztowy w Łucku 1927, Oddział Banku Rolnego w Łucku 1929, Okręgowy Urząd Ziemski w Łucku 1929) i szkolnych (szkoły elementarne, Bursa, szkoła Handlowa Polskiej Macierzy Szkolnej w Łucku, gimnazjum Państwowe w Łucku, proj. Kazimierza Tołłoczki). Wznoszono też gmachy urzędów w innych większych miastach (np. Powiatowy Urząd Ziemski w Równem – 1928, Starostwo w Kowlu – 1929, Kasa Skarbowa w Horochowie – 1928, starostwa w Sarnach i Lubomlu). Zbudowano też gmachy komend policji w w Łucku, Kowlu, Równem i Mohylanach. W latach 1922–24 ukończono w Rożyszczech 83 budynków handlowych i przemysłowych, Łucku – 24 i Równem – 17. W owym okresie najwięcej budynków handlowych i przemysłowych rozpoczęto w Równem – 8, Łucku – 4 i Lubomlu⁶². Działalność inwestycyjną ograniczały wysokie ceny materiałów budowlanych – cegła była znacznie droższa niż na pozostałych terenach Polski, a koszt wzniesienia budynku murowanego był co najmniej czterokrotnie wyższy niż budynku drewnianego. Ruch budowlany najbardziej intensywnie rozwijał się do 1928 r., aby w 1929 r. ograniczyć się głównie do kończenia rozpoczętych budów⁶³. Najwięcej budowano w większych miastach, w tym w stolicy województwa w Łucku⁶⁴. Później w wyniku kryzysu ruch budowlany uległ osłabieniu, a nowe inwestycje z wyjątkiem prac interwencyjnych i realizacji finansowanych z funduszy państwowych uległy zahamowaniu.

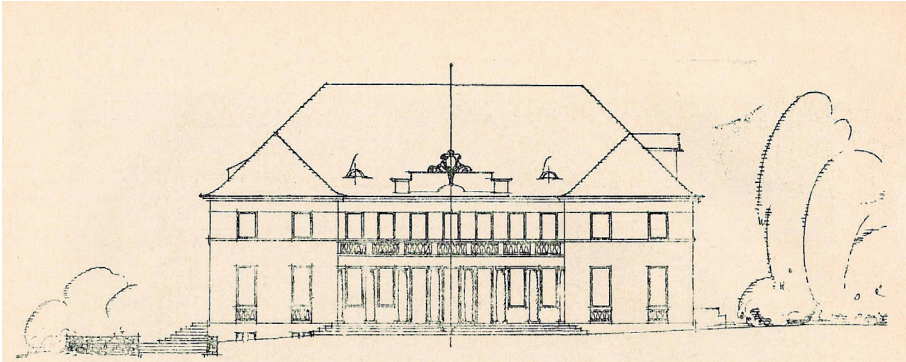
Budowa gmachów urzędowych była bardzo potrzebna, wobec braku pomieszczeń dla licznych powołanych instytucji państwowych i biur, które zajmowały domy prywatne zmniejszając znacznie liczbę wolnych mieszkań⁶⁵. Dlatego też liczba inwestycji państwowych i budowa gmachów urzędowych bardzo szybko rosła. Bardzo intensywna była też budowa domów dla urzędników państwowych zarówno w Łucku jak i w mniejszych miastach (Włodzimierz, Kostopol,

⁶² P. Baranowski, *Budownictwo miejskie w Województwie Wołyńskim w okresie 1923–24*, W.W.T., R. I, 1925, nr 1, s. 7–8.

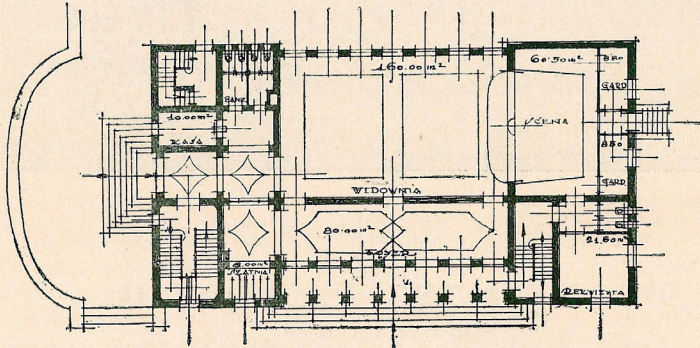
⁶³ *Budownictwo w m. Łucku*, W.W.T., R. V, 1929, nr 6, s. 10.

⁶⁴ *Inwestycje m. Łucka wykonane w roku 1929 i 30*, W.W.T., R. VI, 1930, nr 1, s. 7–8; *Plan finansowy realizowania inwestycji miejskich w Łucku*, W.W.T., R. VI, 1930, nr 9, s. 9–10.

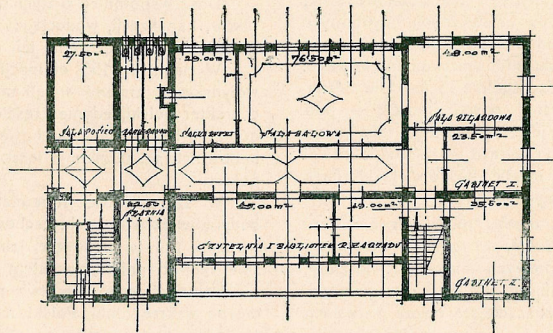
⁶⁵ *Kwestia mieszkaniowa a urzędy*, W.W.T., R. IV, 1928, nr 11, s. 6–7; *Dorobek mieszkaniowy m. Łucka*, W.W.T., R. V, 1929, nr 9, s. 7.

Ryc. 2. Elewacja frontowa.

Ryc. 3. Rzut parteru.

Rys. 4. Rzut I piętra.

Il. 14. Horochów, dom ludowy, proj. Wł. Stachoń. Przykład inspiracji formami neoklasycystycznymi i lokalnymi, które chętnie stosowano w latach 20. Wg W.W.T., R. V, 1929, nr 5, maj, s. 4.

Horochów). Inwestycje te prowadzono z inicjatywy Ministerstwa Robót Publicznych, a były one często omawiane w miejscowej prasie⁶⁶. Na początku lat 20 w 8 miastach powiatowych Wołynia zbudowano 8 kolonii urzędniczych składających się z 61 domów⁶⁷. W latach 30 rozpoczęto budowę gmachów urzędowych w mniejszych miejscowościach, a przykładem był budynek Starostwa Powiatowego w Zdołbunowie (projekt Stanisława Słowikowskiego z 1937 r.)⁶⁸. Gmach odznaczał się efektowną funkcjonalistyczną architekturą i starannym skomponowaniem kubicznych brył, w których mieściły się poszczególne części urzędu. Efektowne funkcjonalistyczne formy miał też gmach szpitala powiatowego w Sarnach (projektowali H. Białobrzeski i St. Słowikowski)⁶⁹ i niewątpliwie wyróżniał się na tle architektury szpitalnej Wołynia. Nowe szpitale powstały we Włodzimierzu, Tuczynie i Sarnach oraz w Klewaniu⁷⁰. U schyłku lat 30. nastąpiło ożywienie ruchu budowlanego lecznic i szpitali, których tylko od 1 I do 15 IX 1938 roku na Wołyniu zatwierdzono 5 projektów⁷¹. Największy gmach szpitalny zbudowano w Łucku (na 250 łóżek). Wznoszono też ośrodki zdrowia – m.in w Horochowie, Łokaczach i Karłowszczyźnie⁷².

Obok budynków urzędów bardzo istotna była budowa nowych szkół, gdyż obszar Wołynia nie posiadał żadnych samodzielnych gmachów szkolnych, a kilka starych budynków znajdowało się jedynie w największych miastach⁷³. Podkreślano brak izb lekcyjnych, a najgorzej było w Krzemieńcu i Kowlu, jak i w Horochowie, Zdołbunowie i Równem. Dlatego należało szybko rozpocząć budowę szkół – zarówno średnich, jak i przede wszystkim powszechnych. Jednym z pierwszych nowych budynków szkolnych była bursa i szkoła Polskiej Macierzy Szkolnej w Równem wzniesiona w 1929 r.⁷⁴, czy obszerne gimnazjum Krawieckie w Łucku (proj. Jan Reda z Warszawy, budowa firma *Inż. Władysław Szczęk ze Lwowa*, nadzór Wł. Stachoń)⁷⁵, gimnazja w Horochowie i Dubnie – rozbudowa oraz warsztaty szkolne w Kowlu⁷⁶. Wiele projektów szkół wznoszonych w latach 20., a szczególnie 30. było bardzo nowoczesnych. Na tym tle

⁶⁶ Przykładowo: *Budowa domów urzędniczych na Wołyniu*, W.W.T., R. III, 1928, nr 12, s. 7.

⁶⁷ J. Siemiątkowski, *Budownictwo na Wołyniu*, s. 6.

⁶⁸ Reprodukacja projektu: W.W.T., R. XIII, 1937, nr 10, s. 8 i W.W.T., R. XIV, 1938, nr 6, s. 11; *Budowa gmachu Starostwa Powiatowego w Zdołbunowie*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 6, s. 11.

⁶⁹ *Budowa szpitala powiatowego w Sarnach*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 6, s. 11.

⁷⁰ J. Siemiątkowski, *Budownictwo na Wołyniu*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 8–9, s. 5.

⁷¹ *Z ruchu budowlanego*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 9, s. 17.

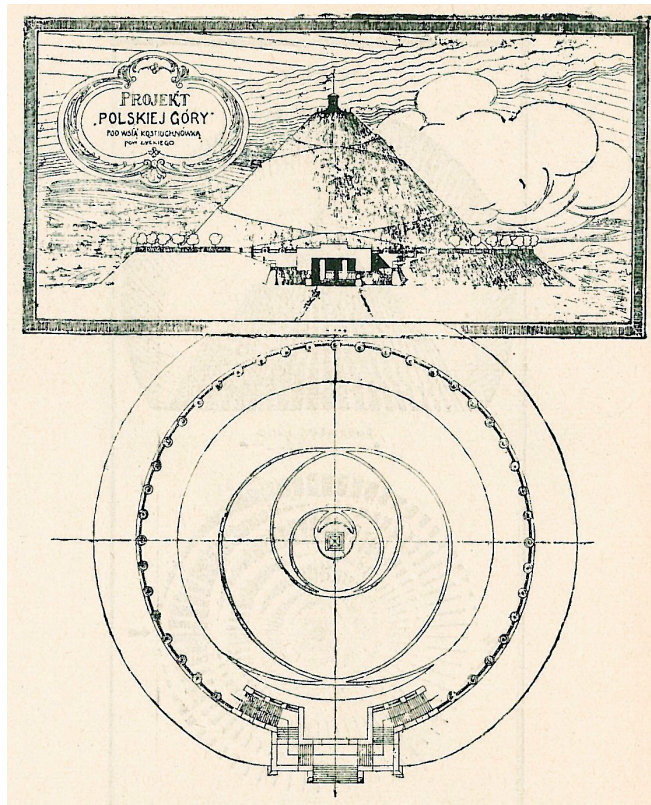
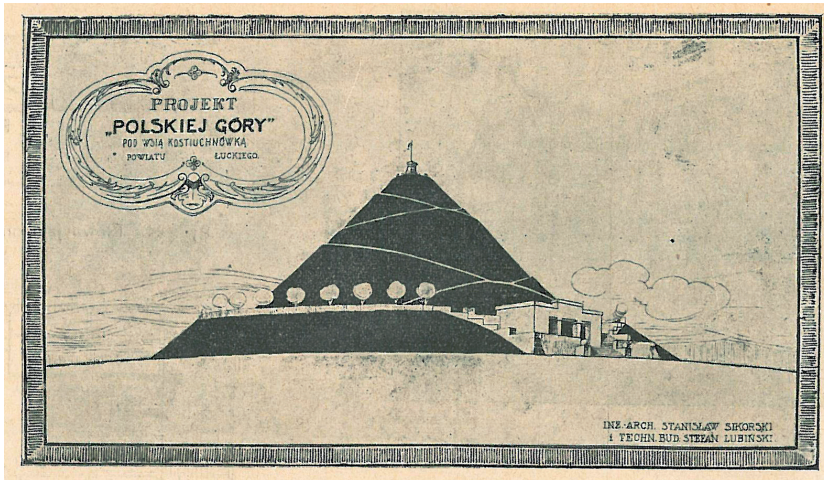
⁷² J. Siemiątkowski, *Budownictwo na Wołyniu [1937]*, s. 5.

⁷³ S. Sikorski, *Budowa szkół powszechnych*, W.W.T., R. V, 1929, nr 3, s. 3–6.

⁷⁴ *Budowa bursy i szkoły Polskiej Macierzy Szkolnej*, W.W.T., R. V, 1929, nr 4, s. 7–8.

⁷⁵ *Budowa Gimnazjum Krawieckiego w Łucku*, W.W.T., R. XI, 1935, nr 9, s. 9.

⁷⁶ J. Siemiątkowski, *Budownictwo na Wołyniu [1937]*, s. 4.

Il. 15. Projekt kopca na „Polskiej Gorze” obok wsi Kostuchnówka w powiecie Łuckim, proj. Stanisław Sikorski i budowniczy Stefan Lubiński, 1928 (A-B). Przykład inspiracji formami polskimi (kopce Krakowa) łączonymi z elementami nowoczesnej architektury. Wg W.W.T., R. V, 1929, nr 5, maj, s. 12–13.

wyróżnia się funkcjonalistyczny projekt szkół w Kostiuchnowce⁷⁷. Tempo budowy szkół znacznie wzrosło w latach 30. W 1934 r. zbudowano 87 szkół powszechnych, a przyrost liczby sal lekcyjnych był najwyższy na terenie całej Polski⁷⁸. U schyłku lat 30. rozpoczęła się szeroka akcja budowy szkół, których tylko od 1 stycznia do 15 września 1938 r. na Wołyniu zatwierdzono 51 projektów⁷⁹.

U schyłku lat 30. coraz większą rolę odgrywało zabezpieczenie budynków na wypadek konfliktu zbrojnego. Wiązały się z tym nowelizacje prawa budowlanego jak i wydawane akty prawne. Liczne artykuły na ten temat ukazywały się także i na terenie Wołynia. Podkreślano konieczność przystosowania budownictwa mieszkaniowego do potrzeb obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej⁸⁰.

Obok wymienionych monumentalnych budowli bardzo ważną była intensyfikacja ruchu budowlanego. Szczególnie istotną była budowa nowych mieszkań, w tym mieszkań tanich i domów dla robotników.

Tanie budownictwo mieszkalne i domy dla robotników

Kluczowym problemem budownictwa mieszkalnego była budowa tanich mieszkań dla niezamożnych warstw społeczeństwa. Do zintensyfikowania inwestycji tego typu wzywali architekci, jak i miejscowa prasa⁸¹. Pisano, że planowa akcja budowy mieszkań dla robotników jest niezbędnym warunkiem rozwoju Wołynia⁸². Wobec rozwoju przemysłu, rozbudowy miast i ich regulacji budowa nowych mieszkań stała się szczególnie ważną u schyłku lat 30.⁸³ Podkreślano nie tylko zaniedbania, jak i osiągnięcia w tej dziedzinie, których symbolem była Janowa Dolina, gdzie w ciągu trzech lat powstała wzorcowa, wśród lasów położona osada, wyposażona w wodociągi, sieć brukowanych ulic i alei spacerowych, jak i w oświetlenie domów i ulic. Budowę osiedla w Janowej Dolinie uznano jako przykład widocznej na Wołyniu tendencji budowy nowoczesnych osiedli przy zakładach przemysłowych. Podkreślano też, że w owym czasie na Wołyniu nie tylko porządkowano stare dzielnice miast, zabudowywano je planowo i zamieniano

⁷⁷ *Reprodukcja projektu*: W.W.T., R. XIII, 1937, nr 8–9, s. 5.

⁷⁸ J. Siemiątkowski, *Budownictwo na Wołyniu* [1937], s. 4–5.

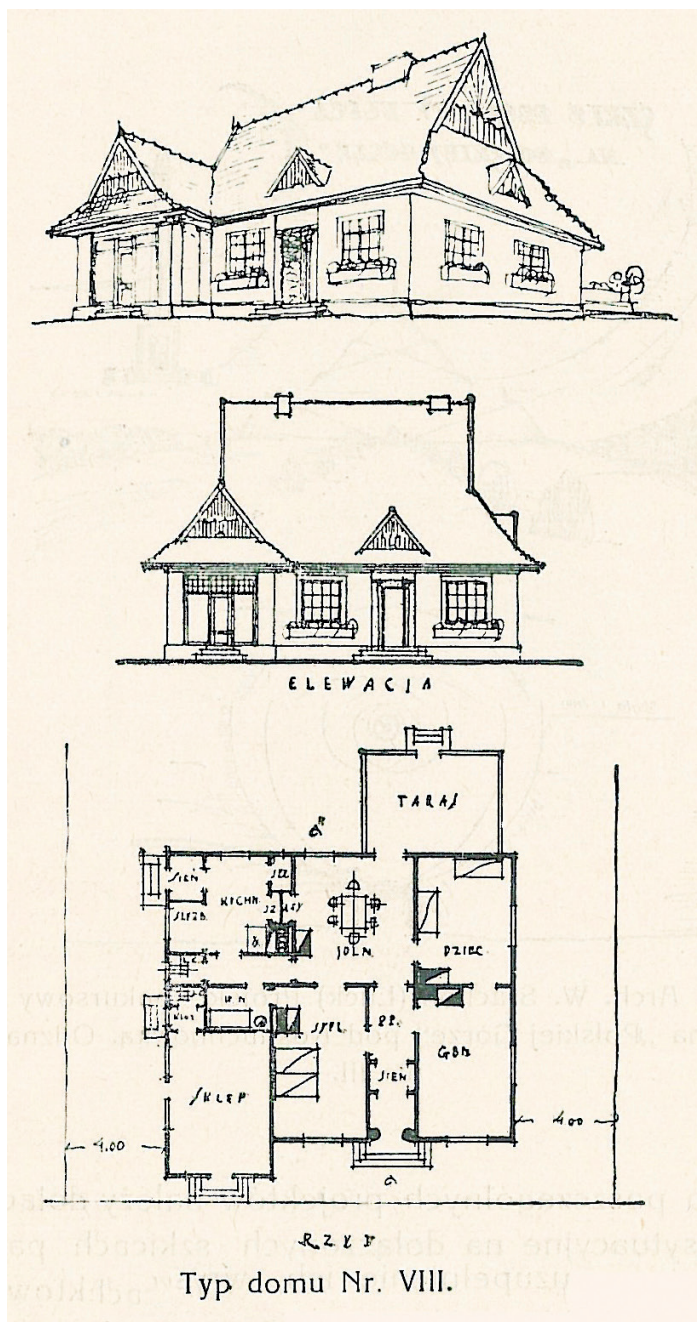
⁷⁹ *Z ruchu budowlanego*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 9, s. 17.

⁸⁰ B. Maniecki, *Budownictwo mieszkaniowe a obrona przeciwlotnicza i przeciwgazowa*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 5, s. 1–3; nr 8, s. 5–9.

⁸¹ C. R., *Z zagadnień mieszkaniowych*, W.W.T., R. IV, 1928, nr 7, s. 6.

⁸² St. Boryssowicz, *Mieszkania robotnicze na Wołyniu pod kątem widzenia bezrobocia*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 5, s. 1–3; nr 6, s. 1–3.

⁸³ B. Maniecki, *Budownictwo mieszkaniowe na Wołyniu*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 11, s. 5–9.

Il. 16. Projekt typowych domów dla spalonego miasteczka Ratna, dom nr VIII, proj. Szymon Sidorczuk (Równe), 1 nagroda w konkursie. Przykład inspiracji stylem zakopiańskim i tradycyjnym budownictwem drewnianym, co było wyrazem poszukiwań nowych form architektury lokalnej. Wg W.W.T., R. V, 1929, nr 5, maj, s. 16.

w dzielnice handlowe, ale obok powstawały starannie zaplanowane dzielnice mieszkaniowe i willowe – miasta ogrody (Łuck, równe, Krzemieniec, Kowel).

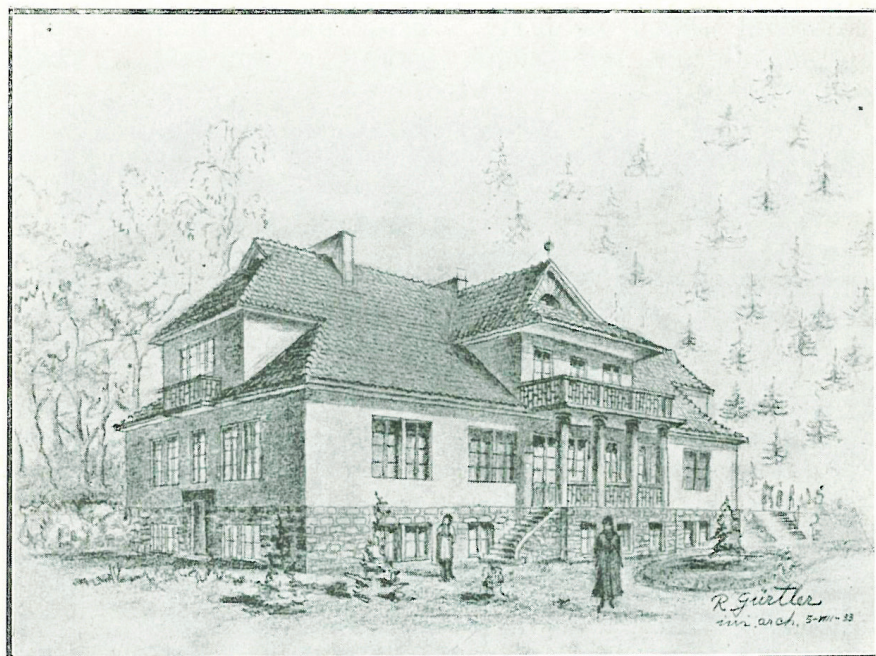
Obok rozbudowy miast, nadal bardzo istotna była budowa mieszkań robotniczych i tanich domów mieszkalnych, gdyż ona warunkowała rozwój przemysłu i rozwój gospodarczy regionu⁸⁴. Podkreślano, że nie tylko projekty budynków miały być proste i tanie, ale w celu ograniczenia kosztów w budowie powinni brać udział ich przyszli właściciele. Na Wołyniu budowano domy robotnicze trzema sposobami⁸⁵. W Janowej Dolinie budynki były wznoszone przy współfinansowaniu Funduszu Pracy, a po ukończeniu były eksploatowane i spłacane z zarobków użytkującego dom robotnika. Domek składał się z jednego dużego pokoju, kuchni, spiżarki, sieni i piwniczki, a jego koszt wynosił około 1900 zł. Dom budowano z desek izolowanych trocinami z wapnem. Z kolei *Centralny Związek Samorządów Śląskich* zbudował 100 domów dwu mieszkaniowych przy kamieniołomach w Wyrach Kamiennym pod Kłesowem przy współudziale finansowym Funduszu Pracy i Sejmu Śląskiego, które potem także były spłacane przez robotników. Domy budowano z okrągłaków i półokrągłaków i miały podobny rozkład jak domki w Janowej Dolinie, a ich koszt wynosił około 2500 zł. Trzecim typem były domki systemu pomorskiego (wznoszone najpierw na Pomorzu) i budowane przy pomocy Funduszu Pracy Towarzystwa Ogródków Działkowych i były wznoszone przez robotników członków Towarzystwa. Domki były murywane i większe od wołyńskich i składały się z 2 pokoi i kuchni i kosztowały około 2000 zł. Aby upowszechnić ten typ zabudowy *Wołyńskie Towarzystwo Ogródków Działkowych* wznosiło domki eksperymentalne w Łucku, Równem i Kowlu, w których budowie uczestniczyliby robotnicy, co spowodowałoby znaczące obniżenie kosztów. W piśmiennictwie podkreślano konieczność szybkiego rozwoju akcji budowy mieszkań dla robotników i konieczność znaczącego obniżenia kosztów. Było to trudne ze względu na wysokie koszty materiałów budowlanych na Wołyniu, które były dużo wyższe niż na pozostałych obszarach Polski.

Architektura sakralna

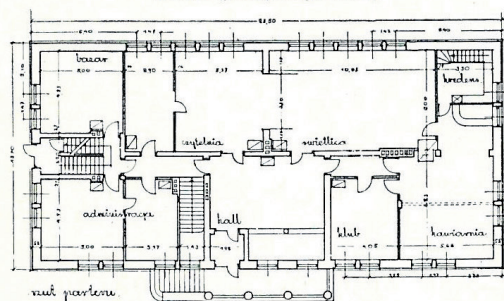
Powstające w 2 połowie lat 20. i na początku lat 30. XX w. projekty budowli sakralnych odznaczały się bardzo tradycyjną formą. Operowały one nawiązaniami do stylu swojskiego (Franciszek Kokesz, kościół w Kiwercach, powiat

⁸⁴ Stanisław Boryssowicz, *Mieszkania robotnicze, jako problem gospodarczy*, W.W.T., R. XV, 1939, nr 4, s. 3–5; nr 5, s. 1–3.

⁸⁵ Ibidem, W.W.T., R. XV, 1939, nr 4, s. 4.

Widok perspektywiczny

Il. 17. Krzemieniec, projekt domu społecznego, proj. Romuald Gürtler. Przykład inspiracji formami lokalnymi (dworek Krzemieńca). Wg W.W.T., R. X, 1934, nr 1–2–3, s. 13.

łucki), neobaroku (Tadeusz Krafft, projekt cerkwi w powiecie krzemienieckim) czy wczesnego modernizmu (Władysław Stachoń, kaplica na cmentarzu legionowym w Koszycach k. Kołek, pow. Łucki). Pierwszym prawdziwie nowoczesnym kościołem był kościół parafialny w Sarnach projektu Władysława Stachonia. Trójnawowa budowla operowała formami zaawansowanego funkcjonalizmu i składała się z kubicznej bryły i dostawionej obok wysokiej prostopadłościowej wieży. Budowla była kilkakrotnie reprodukowana w ówczesnej

prasie, jako przykład nowoczesnej budowli sakralnej⁸⁶. Analogiczny model kościoła projektowano i wznoszono w innych miejscowościach Wołynia m.in. w Janowej Dolinie, Poddębcach Potaszn i Topczy, co świadczy się o upowszechnieniu tego typu architektonicznego. Kościoły tego typu o widocznej nowoczesnej strukturze były wyraźnym znakiem nowoczesności i modernizacji terenów Wołynia.

Znaczne ożywienie budownictwa sakralnego nastąpiło u schyłku lat 30. Tylko od 1 stycznia do 15 września 1938 r. na Wołyniu zatwierdzono 6 projektów kościołów⁸⁷.

Konkursy architektoniczne

Na terenie Wołynia organizowano także konkursy architektoniczne. Nie było ich wiele, ale świadczą one o usamodzielnianiu się miejscowego środowiska architektonicznego. Pierwszym była konkurs na projekt „Domu Ludowego” w Horochowie⁸⁸. Termin nadsyłania prac minął 15 lutego 1929 r. W skład komisji wchodził zarówno miejscowi urzędnicy, jak i architekci. Wpłynęło 12 prac. Nagrodę pierwszą otrzymała praca nr 2 Franciszka Kokesza z Łucka, nagrodę drugą Władysław Stachoń z Łucka, a nagrodę trzecią przyznano Leonardowi Kurio z Warszawy.

Inny konkurs zorganizowała *Dyrekcja Robót Publicznych* na projekt kopca na *Polskiej Gorze* obok wsi Kostuchnowka w powiecie Łuckim⁸⁹. Konkurs zamknięto 6 lipca 1928 r. Wpłynęło 7 prac. Nagrodę pierwszą uzyskał architekt Stanisław Sikorski i budowniczy Stefan Łubiński, nagrodę drugą architekt Zdzisław Celarski przy współpracy Zygmunta Haupla i Alfreda Pokiziaka, studentów Politechniki Lwowskiej, a nagrodę trzecią Władysław Stachoń z Łucka.

Kolejny konkurs dotyczył projektów typowych domów dla spalonego miasteczka Ratna⁹⁰. Budynki miały być jednolitymi tanimi domami o charakterze użytkowym. Konkurs rozstrzygnięto 5 września 1929 r. Wpłynęło 5 prac. Nagrodę pierwszą uzyskał architekt Szymon Sidorczuk z Równego, nagrodę

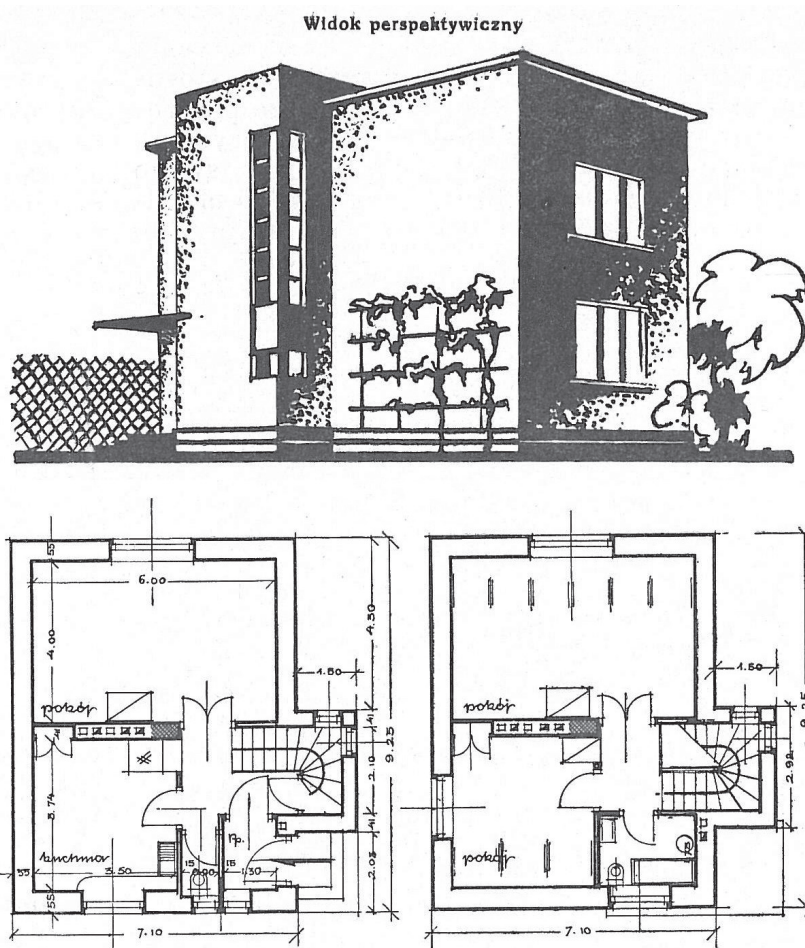
⁸⁶ Przykładowo: W.W.T., R. X, 1934, nr 4, s. 9.

⁸⁷ *Z ruchu budowlanego*, W.W.T., R. XIV, 1938, nr 9, s. 17.

⁸⁸ *Konkurs na projekt „Domu Ludowego” w Horochowie*, W.W.T., R. V, 1929, nr 5, maj, s. 10–14.

⁸⁹ *Konkurs na projekt pamiątkowego Kopca na „Polskiej Gorze” obok Kościuchnowki w Horochowie*, W.W.T., R. V, 1929, nr 5, maj, s. 13–14.

⁹⁰ *Konkurs na projekty typowych domków dla spalonego miasteczka Ratna*, W.W.T., R. V, 1929, nr 5, maj, s. 15–20.

Il. 18. Łuck, projekt domu jednorodzinnego w kolonii domów oficerskich, proj. Władysław Stachoń 1933–34. Przykład szybkiego przenoszenia modelu nowoczesnego domu mieszkalnego o formach funkcjonalistycznych. Wg W.W.T., R. X, 1934, nr 1–2–3, s. 14.

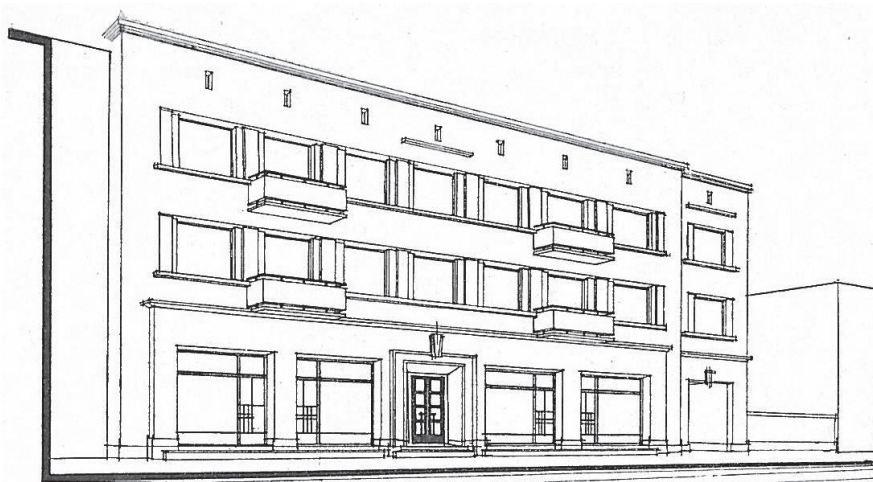
drugą architektów Zdzisław Celarski i Tadeusz Karasiński z Krzemieńca, a nagrodę trzecią Władysław Stachoń z Łucka.

Konkurs architektoniczny dotyczył też przebudowy zamku w Dubnie⁹¹.

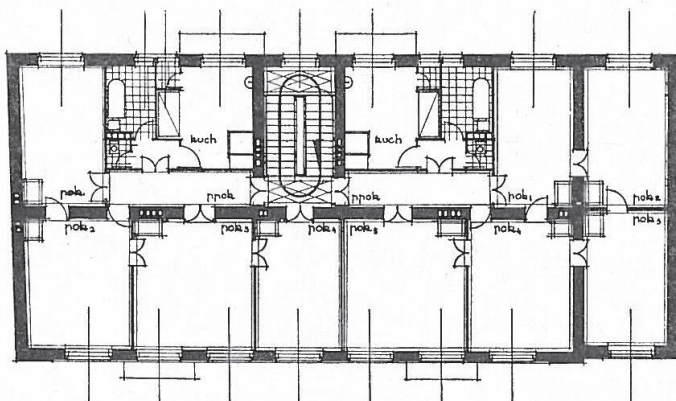
Konkurs architektoniczny dotyczył budowy Starostwa Powiatowego i Wydziału Powiatowego w Zdołbunowie⁹². Brało w nim udział trzech zaproszonych

⁹¹ Konkurs architektoniczny na odbudowę zamku w Dubnie, W.W.T., R. X, 1934, nr 4, s. 17.

⁹² Konkurs na projekt Starostwa i Wydziału Powiatowego w Zdołbunowie, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 10, s. 8.

Widok perspektywiczny

Il. 19. Włodzimierz, dom czynszowy, proj. Ryszard Hermelin 1934. Przykład poszukiwania nowoczesnych form kamienicy czynszowej inspirowanych współczesną architekturą Lwowa i Krakowa. Wg W.W.T., R. X, 1934, nr 1-2-3, s. 13.

architektów: Stanisław Słowikowski z Łucka, Józef Nowak z Łucka i Tadeusz Kędzierski z Równego. Rozstrzygnięcie konkursu nastąpiło 6 X 1937 r. Delegatem SARP-u był prof. Władysław Derdacki ze Lwowa. Jednocześnie pierwszą nagrodę otrzymał Stanisław Słowikowski z Łucka, który zaprojektował budynek o formach funkcjonalistycznych. Drugą nagrodę otrzymał Tadeusz Kędzierski z Równego. Nagrodzony projekt odznaczał się prostymi funkcjonalistycznymi formami i składał się ze starannie skomponowanych brył, które tworzyły poszczególne skrzydła budowli.

Wśród organizowanych konkursów niektóre z nich zostały uznane jako oficjalne konkursy *Stowarzyszenia Architektów Polskich*. Bardzo ważnym konkursem był konkurs na regulację miasta Równe, który odbił się szerokim echem w prasie ogólnopolskiej, a prace konkursowe publikowały najważniejsze wydawnictwa architektoniczne i urbanistyczne⁹³.

Jednym z ważniejszych wołyńskich konkursów był 84 konkurs *Stowarzyszenia Architektów Rzeczypospolitej Polskiej* (Oddział w Łucku) na projekt kościoła w Janowej Dolinie⁹⁴. W miejscowości tej mieściły się znane kamieniołomy bazaltu i szybko rozrastająca się osada fabryczna, w której planowano zbudować kościół. Był to najlepiej urządzony zakład przemysłowy na Wołyniu. Termin nadsyłania prac upłynął w sierpniu 1937 roku, a 13 i 14 sierpnia odbyły się pierwsze posiedzenia jury konkursowego. W wyniku obrad sądu konkursowego w dniu 31 sierpnia 1937 r. ogłoszono przyznanie pierwszej nagrody Władysławowi Stachoniowi, nagrodę drugiej Stanisławowi Słowikowskiemu, nagrody trzeciej Romualdowi Gürtlerowi, a pracę Aleksandra Tymoszenki zakupiono. Zwycięski projekt miał formy funkcjonalistyczne, a jego elewacja składała się z wyższej części środkowej z wielkim okulusem i niższych pylonów, a z boku kościoła Władysław Stachoń zaprojektował wysoką wieżę. Projekt ten stał się typowym rozwiązaniem dla Wołynia, gdyż podobne formy miały inne kościoły wznoszone na tym terenie przed 1939 r. Podobne formy miały też inne projekty konkursowe, a wiele z nich nawiązywało do form zwycięskiego projektu warszawskiej Świątyni Opatrzności zaprojektowanej przez Bohdana Pniewskiego.

Nowe formy stylowe i nowe materiały

Już w 2 połowie lat 20. donoszono o zmianach form architektonicznych i dążeniu do wprowadzenia nowych form stylowych⁹⁵. Obok nowych form architektonicznych, zwracano też uwagę na nowoczesne materiały budowlane i nowatorskie rozwiązania konstrukcyjne, rolę konstrukcji i funkcjonalności wznoszonych budynków⁹⁶. Od lat 30. coraz szerzej informowano o możliwościach

⁹³ O konkursie precyzyjnie informowały najważniejsze wydawnictwa S.A.R.P. – Komunikaty Stowarzyszenia Architektów Polskich Rzeczypospolitej Polskiej, jak i T.U.P. – Przegląd Urbanistyczny.

⁹⁴ 84 konkurs S.A.R.P. (Oddział w Łucku) na projekt kościoła parafialnego w Janowej Dolinie, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 11, s. 1–5.

⁹⁵ M. Bojakowski, *Ewolucja form architektonicznych*, W.W.T., R. III, 1927, nr 4, s. 7–9.

⁹⁶ M. Kołmakow, *Nowoczesne kierunki budownictwa*, W.W.T., R. VI, 1930, nr 7, s. 1–4; nr 10, s. 1–2; nr 11, s. 1–3.

zastosowania żelazo-betonu⁹⁷, co dowodziło szybkiego wprowadzania nowych materiałów, które zaczęto stosować do konstruowania nowoczesnych form architektonicznych. Na Wołyniu donoszono też o stosowaniu stali w architekturze⁹⁸, podobnie zresztą jak na łamach prasy ogólnopolskiej.

W zabudowie mieszkaniowej od lat 20. dominowały formy tradycyjnej zabudowy i motywy stylu dworkowego, szczególnie chętnie tu stosowanego (np. liczne projekty Romualda Gürtiera w Krzemieńcu)⁹⁹. W tym duchu kształtowano nie tylko osiedla urzędnicze, ale siedziby niewielkich instytucji, a nawet szkół. Od połowy lat 30. zaczynają powstawać budynki w duchu funkcjonalizmu (projekty domów i willi w Łucku Władysława Stachonia i Franciszka Kokesza z lat 1933–1934)¹⁰⁰. Są to najczęściej prywatne wille lub niewielkie budynki. Kamienice odznaczają się skromną formą, jednak i tu zaczynają dominować formy nowoczesne (np. Ryszard Hermelin, projekt domu czynszowego we Włodzimierzu, 1934)¹⁰¹. Przełom nastąpił około 1933–1934. Także wówczas powstają pierwsze nowoczesne wnętrza użyteczności publicznej kształtowane w duchu funkcjonalizmu (wnętrze kina *Słońce* w Łucku, proj. Franciszek Kokesz, projekt i realizacja lata 1933–34)¹⁰². Z najwcześniejszych budynków magazynowych należy wspomnieć o odbudowie w 1929 r. wielkiego gmachu monopolu tytoniowego w Krzemieńcu¹⁰³. Zwiększony ruch budowlany obejmował też mniejsze miasta, co np. z dumą donoszono np. o zabudowie Lubomla w 1935 r.¹⁰⁴, gdzie zbudowano dom Stowarzyszeń Społecznych, salę kinową, budynek starostwa (arch. W. Szczek ze Lwowa), budynek Wydziału Powiatowego i siedzibę 33 sklepów wzniesioną w sąsiedztwie zabytkowych kramów.

Ważnym typem budownictwa, w których chętnie stosowano nowoczesne formy były kompleksy sportowe (Stanisław Sikorski, stadion w Łucku, proj. 1934)¹⁰⁵. Wizjonerskim projektem był też projekt rozbudowy *Wołyńskiej Szkoły Szybowniczej* na Sokolej Górze opracowany w 1937 r.¹⁰⁶ Bardzo nowoczesne były też schroniska. W Kościuchnowce obok kopca na Polskiej Górze

⁹⁷ Przykładowo: Aleksander Jaroszewicz, *Uwagi co do organizacji robót przy budowie żelazo-betonowych mostów drogowych*, W.W.T., R. XI, 1935, nr 1–2–3, s. 1–7.

⁹⁸ *Budownictwo stalowe*, W.W.T., R. XI, 1935, nr 12, s. 10.

⁹⁹ Reprodukacja projektu: W.W.T., R. X, 1934, nr 1–2–3, s. 13.

¹⁰⁰ Reprodukacja projektu: Ibidem, s. 14.

¹⁰¹ Reprodukacja projektu: Ibidem, s. 13.

¹⁰² *Nowy Kino-Teatr w Łucku*, W.W.T., R. X, 1934, nr 4, s. 18–19.

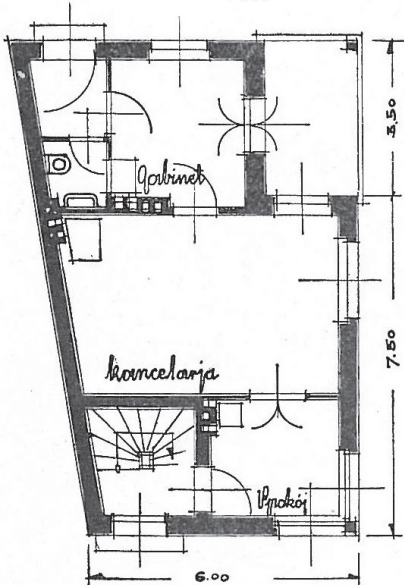
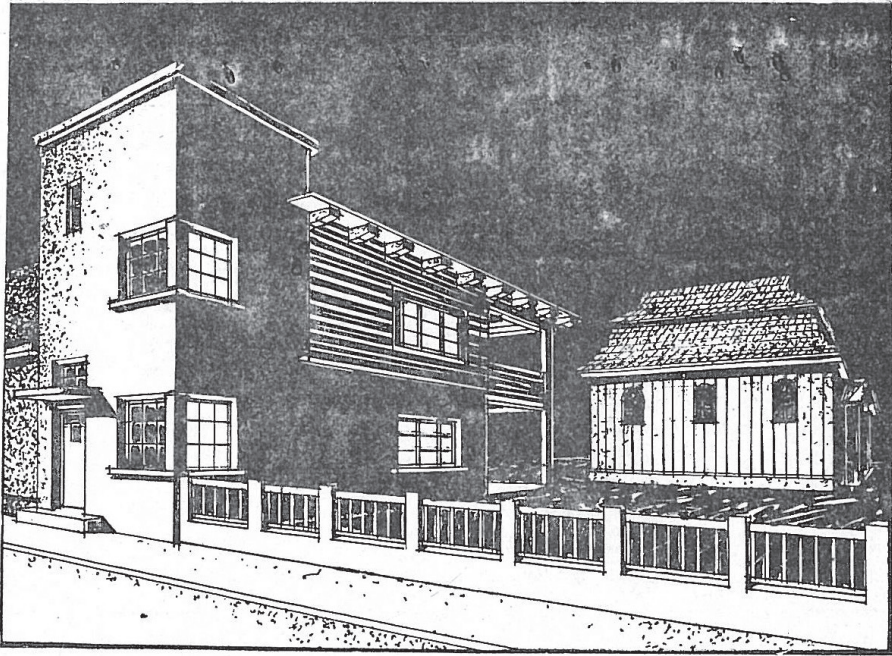
¹⁰³ S. Sikorski, *Rozbudowa monopolu tytoniowego w Krzemieńcu*, W.W.T., R. V, 1929, nr 8, s. 1–2.

¹⁰⁴ *Nowe budowle w Lubomlu*, W.W.T., R. XI, 1935, nr 9, s. 8.

¹⁰⁵ Reprodukacja projektu: W.W.T., R. X, 1934, nr 1–2–3, s. 16.

¹⁰⁶ *Projekt regulacji i rozbudowy Wołyńskiej Szkoły Szybowniczej L. O. P. P. na Sokolej Górze*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 8–9, s. 30–32.

Widok perspektywiczny

Il. 20. Łuck, projekt domu zarządu gminy karaimskiej, proj. Franciszek Kokesz 1933–34. Przykład szybkiego przeniesienia modelu nowoczesnego budynku o formach funkcjonalistycznych stosowanych w budownictwie murowanym i drewnianym. Wg W.W.T., R. X, 1934, nr 1–2–3, s. 15.

i cmentarza Legionowego powstał funkcjonalistyczny budynek szkoły schroniska zaprojektowany przez Józefa Nowaka w 1934 r.¹⁰⁷ Bardzo efektowne funkcjonalistyczne formy miał też budynek schroniska nad Switiazią w powiecie lubomelskim¹⁰⁸, zaprojektowany przez inżyniera Sowikowskiego. Nowoczesne formy miał wielki gmach więzienia w Dubnie¹⁰⁹, który został zbudowany w latach 1937–1939¹¹⁰. Z dumą donoszono o jego budowie podkreślając funkcjonalistyczne formy architektury i możliwość etapowego wznoszenia kompleksu budynków. Najnowocześniejszym kompleksem zabudowy były jednak wielkie budynki zakładów bazaltu w Janowej Dolinie. Rozpoczęto tam akcję wznoszenia licznych domów robotniczych, które uzyskały nie tylko staranne rozplanowanie, ale i nowoczesną formę. Zbudowano nie tylko nowoczesny zakład przemysłowy, liczne budynki dla robotników, kaplicę, ale i wodociągi oraz wszystkie niezbędne instalacje¹¹¹. Był to najnowocześniejszy zakład przemysłowy zbudowany na tym obszarze.

Przejawem modernizacji było urządzenie *Targów Wołyńskich*. Ich powołanie poprzedziła *Wołyńska Wystawa Rolniczo-Przemysłowa* z 1928 r., której celem było ożywienie tego regionu¹¹². Targi Wołyńskie bardzo szybko stały się wielką imprezą, a pod względem zwiedzających zajmowały drugie, a pod względem wystawców trzecie miejsce w Polsce. Stały się jedną z największych imprez tego typu¹¹³. Na terenie targów wzniesiono wiele pawilonów wystawowych, które odznaczały się nowoczesnymi formami.

Organizacje architektów

Ważną inicjatywą było powołanie oddziału wołyńskiego *Stowarzyszenia Architektów Rzeczypospolitej Polskiej*. Zastąpiło ono działające w Łucku od 1928 r. *Koło Architektów*. Wołyński oddział SARP przyczynił się znacznie do aktywizacji środowiska architektonicznego. SARP organizował walne zebrania podczas których wygłaszano referaty, a podczas codziennej działalności

¹⁰⁷ *Budowa szkoły – schroniska im. Legionów w Kościuchnowce*, W.W.T., R. XI, 1935, nr 8, s. 10.

¹⁰⁸ *Budowa schroniska turystycznego nad Switiazią, pow. lubomelskiego*, W.W.T., R. XV, 1939, nr 5, s. 9–10.

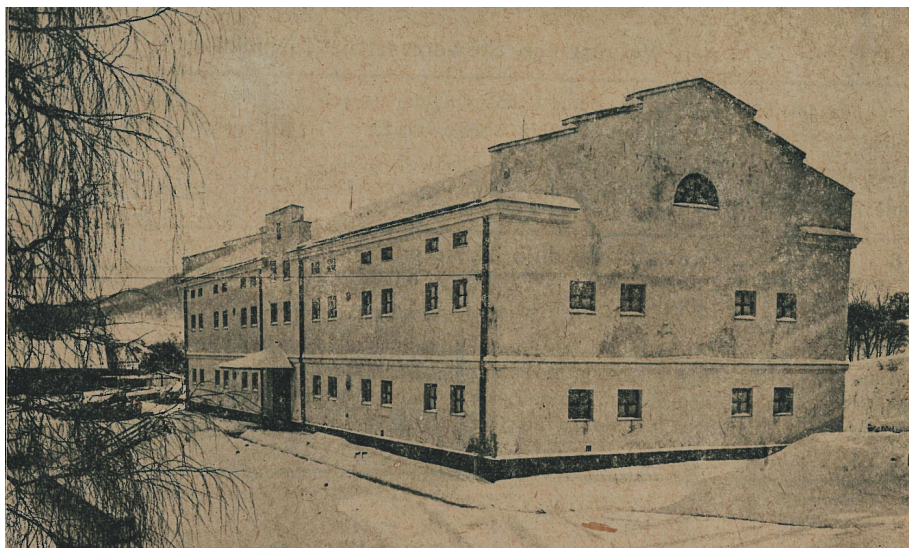
¹⁰⁹ B. Maniecki, *Budownictwo mieszkaniowe...*, s. 5–9.

¹¹⁰ J. Siemiątkowski, *Budowa nowego więzienia w Dubnie*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 12, s. 1–4.

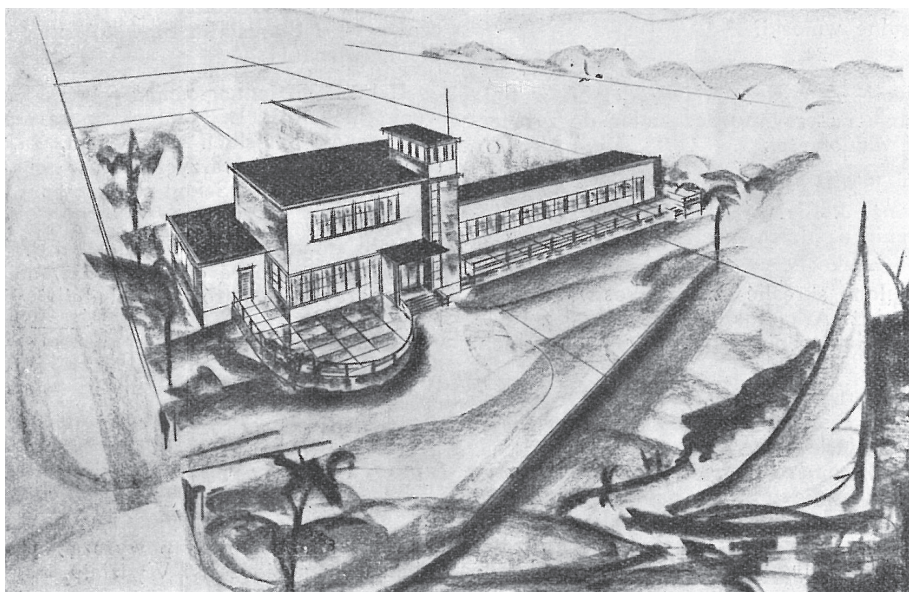
¹¹¹ *Budowa wodociągu w Janowej Dolinie*, W.W.T., R. XII, 1936, nr 11–12, s. 11.

¹¹² *Wołyńska Wystawa Rolniczo-Przemysłowa 1928 r.*, W.W.T., R. IV, 1928, nr 7, s. 1–2; *Plony Pierwszej Wołyńskiej Wystawy Rolniczo-Przemysłowej*, W.W.T., R. IV, 1928, nr 9, s. 1–2; *Targi Rówieńskie*, W.W.T., R. VI, 1930, nr 7, s. 8.

¹¹³ *VI Targi Wołyńskie w Równem od 16 do 30 września 1935 roku*, W.W.T., R. XI, 1935, nr 8, s. 9; *Otwarcie VI Targów Wołyńskich*, W.T., R. XI, 1935, nr 9, s. 5.

Il. 21. Krzemieniec, magazyn fermentacyjny przy Urzędzie Wykupu Tytoniu, 1926–27. Przykład tradycyjnych monumentalnych form budownictwa przemysłowego inspirowanych lokalną klasycystyczną architekturą. Wg W.W.T., R. V, 1929, nr 8, s. 2.

Il. 22. Switiaz, pow. Lubomelski, schronisko turystyczne, proj. inż. Sowikowski. Gmachy schronisk i budynków sportowych otrzymywały zawsze funkcjonalistyczne formy łączone z efektowną bryłą i wysmakowanym detalem, którą starannie wkomponowywano w otaczający teren. Architektura była dowodem unowocześnienia Wołynia. Wg W.W.T., R. XV, 1939, nr 5, s. 9.

aktywnie wspierano członków. W 1937 r. 30 architektów było członkami organizacji, a podczas II walnego zebrania wybrano zarząd oddziału¹¹⁴. Prezesem został Franciszek Kokesz, a członkami zarządu nominowano Tadeusza Kraffta, Tadeusza Sadkowskiego, Władysława Stachonia i Sergiusza Tymoszenko. Do komisji rewizyjnej weszli Jan Siemiątkowski, Adam Jurewicz i jako zastępca Henryk Białobrzeski.

Dowodem aktywizacji miejscowego środowiska była wydawanie osobnych zeszytów architektonicznych w ramach *Wołyńskich Wiadomości Technicznych*. Pierwszy zeszyt ukazał się w 1929 r.¹¹⁵ Omówiono w nim nie tylko zarys dotychczasowego budownictwa na Wołyniu, ale zreprodukowano szereg projektów wznoszonych i planowanych budowli. Kolejny osobny numer architektoniczny *Wołyńskich Wiadomości Technicznych* wydano w 1934 r. po dłuższej przerwie spowodowanej ograniczeniem objętości czasopisma spowodowanej kryzysem gospodarczym¹¹⁶. O znaczeniu przywiązywanym do tej problematyki świadczy fakt, że architekturze był poświęcony drugi numer rozszerzonego objętościowo czasopisma wydany po okresie kryzysu. W 1937 r. przy okazji *I Polskiego Kongresu Inżynierów* dokonano podsumowania dziesięciolecia budownictwa na Wołyniu zwracając uwagę na potrzeby w tej dziedzinie¹¹⁷. Analogiczne posumowanie objęło działalność w dziedzinie regulacji miast¹¹⁸.

Konserwacja zabytków

Na Wołyniu podejmowano też liczne restauracje zabytków. Przeprowadzono odbudowę zamków w Wiśniowcu¹¹⁹, Dubnie, Klewaniu¹²⁰, odbudowano kościół w Czartorysku¹²¹. Obok restauracji pojedynczych zabytków zdawano sobie sprawę z konieczności ochrony całych miast historycznych i ich zabudowy. Do ich ochrony wzywał miejscowy konserwator Józef Dutkiewicz¹²².

¹¹⁴ *Z życia Stowarzyszenia Architektów Rzeczypospolitej Polskiej – Oddziału Wołyńskiego*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 3, s. 10.

¹¹⁵ W.W.T., R. V, 1929, nr 5, maj, s. 1–21.

¹¹⁶ W.W.T., R. X, 1934, nr 4.

¹¹⁷ J. Siemiątkowski, *Budownictwo na Wołyniu* [1937], s. 3–6.

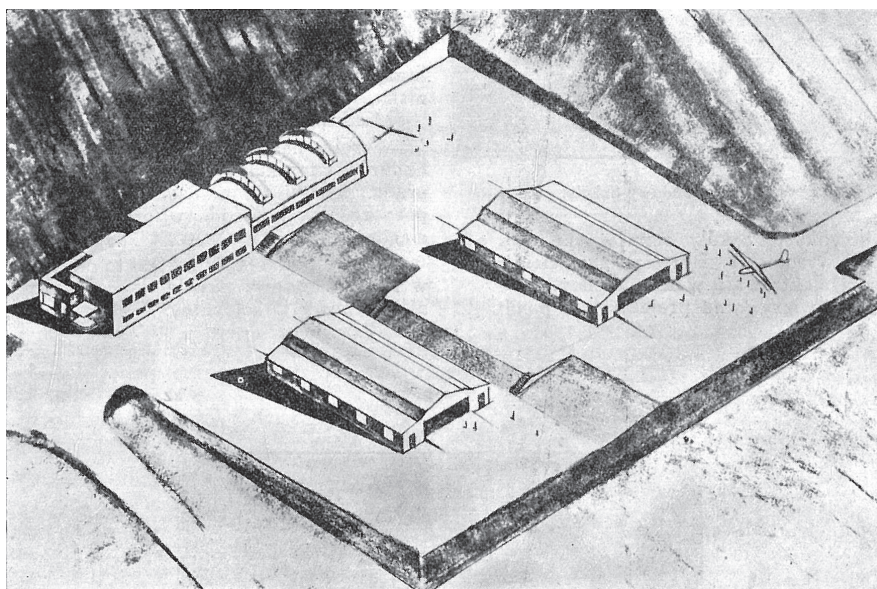
¹¹⁸ A. Juraniec-Jurewicz, *Prace i zagadnienia urbanistyczne Wołynia*, W.W.T., R. XIII, 1937, nr 8–9, s. 6–11.

¹¹⁹ S. Sikorski, *Zamek Wiśniowiecki na Wołyniu*, W.W.T., R. V, 1929, nr 7, s. 1–3.

¹²⁰ *Konkurs architektoniczny na odbudowę zamku w Dubnie*, W.W.T., R. X, 1934, nr 4, s. 17; *Przebudowa zamku w Klewaniu*, ibidem.

¹²¹ *Odbudowa kościoła w Czartorysku*, W.W.T., R. V, 1930, nr 8, s. 8.

¹²² J. Dutkiewicz, *Ochrona miast zabytkowych*, W.W.T., R. XI, 1935, nr 7, s. 6–7.

Il. 24. Sokola Góra, Wołyńska Szkoła Szybowcowa, projekt rozbudowy, fragment – ośrodek techniczno-hangarowy, widok, 1937. Wg W.W.T., R. XIII, 1937, nr 8–9, s. 31.

Podsumowanie

W latach 1918–39 Wołyń z bardzo zacofanego i zniszczonego wojną obszaru zmienił się w coraz szybciej rozwijający się region.

W unowocześnieniu Wołynia istotne znaczenia miała regulacja miast, budowa elektrowni i dróg. Ważna rola przypadła architektom, którzy kształtowali krajobraz architektoniczny Wołynia. Była to architektura tworzona przez twórców wychowanych w różnych ośrodkach. Stopniowo rosła liczba wychowanków polskich politechnik (Warszawy i Lwowa). Znamienne jest, że na tym terenie osiedlało się coraz więcej lwowskich architektów, a do tworzonych tu instytucji przenoszono metody działania wypracowane we Lwowie.

W budowlach wznoszonych w latach 1900–1925 dominowały rozwiązania oparte na historyzmie i neoklasycyzmie, a później w latach 1918–1930 na stylizowanej architekturze nurtu swojskiego i dworskowego. Motywy te utrzymywały się tu dłużej niż na innych terenach. Rozwiązania modernistyczne inspirowane wzorcami międzynarodowego funkcjonalizmu pojawiły się później (po około 1930 r.). Architektura 2 połowy lat 30. XX w. operowała kubicznymi formami i uproszczoną dekoracją. Liczba modernistycznych budowli

wzniesionych na obszarze Wołynia szybko rosła, ale była znacznie mniejsza w porównaniu do innych regionów.

Najważniejszym osiągnięciem tego okresu było przełamanie regresu w rozwoju gospodarczym Wołynia i zupełnego zastoju budowlanego, a powstająca architektura stała się synonimem nowoczesności i modernizacji.

Summary

Modernism in Volyn or how the Eastern Borderlands were changing

At the dawn of the 20th century Volyn was an agricultural and underdeveloped region. It was characterized by the lack of roads, cities were few and chaotically built. The destruction of World War I even deepened the backwardness and poverty of Volyn, as almost all the cities and industrial plants were destroyed.

The reconstruction of Volyn lasted until mid-1920s. Architectural investments in the 1920-ties were numerous. Monumental buildings were built at that time, as well as houses for officials, and residential buildings. The revival of the region occurred only in the 1930-ties and lasted until 1939.

In the modernization of Volyn the control of cities, construction of power plants and roads had great significance. An important role was also played by architecture, which shaped the architectural landscape of Volyn. The buildings were designed by local architects schooled both at Russian universities and Polish technical universities in Warsaw and Lviv. In this area, more and more architects from Lviv settled, and to the institutions founded here, methods of operation developed in Lviv were transferred. New institutions were started, the purpose of which was the construction of waterworks, roads, intensification of investment, and modernization of the region. Associations of technicians and architects operated, that popularised modern architectural solutions.

In the buildings constructed in the years 1900–1925 dominated solutions based on historicism and neoclassicism, and later in the period 1918–1930 on stylised architecture with the trend to build homely and mansion buildings. In this style were built office buildings, residential buildings, and churches. These motifs have remained here longer than in other areas of Poland. On the other hand, the solutions inspired by patterns of international modernist functionalism appeared later (after about 1930). Architecture of the mid-1930s used cubic forms and simplified decoration. The number of modernist buildings erected in the area of Volyn grew rapidly, but was significantly lower in comparison to other regions of interwar Poland. A functionalist form in

the 1930-ties were given to official buildings, schools, hospitals, hospices, and churches.

The most important achievement of this period was to break the regress in the economic development of Volyn and in complete stagnation in construction, whereas the emerging architecture has become synonymous with modernity and modernization.

Translated by Monika Birula-Białynicka